

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра управління та адміністрування

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
З ДИСЦИПЛІНИ
«ПРАВО»

*за спеціальностями 073 «Менеджмент»,
281 «Публічне управління та адміністрування»*

Укладач Загурський Олександр Богданович

Загурський О. Б. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Право» для студентів денної та заочної форм навчання за спеціальностями 073 «Менеджмент», 281 «Публічне управління та адміністрування» може використовуватися для самостійного опрацювання студентами теоретичного та практичного матеріалу навчальної дисципліни / О. Б. Загурський. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2021. – 99 с.

Укладач:

Загурський О.Б., к.ю.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування ІФННІМ ЗУНУ

Рецензенти:

Андріюк В.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Тимчишин А.М, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри правознавства Івано-Франківської філії ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Відповідальний за випуск:

Алексеєнко Л.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри управління та адміністрування ІФННІМ ЗУНУ

Навчально-методичний комплекс, підготовлений згідно з навчальною програмою дисципліни «Право». Сутність і зміст основних положень розкрито у теоретичному і практичному аспектах. Комплекс навчально-методичного забезпечення охоплює навчальну програму, методичні вказівки до вивчення кожної теми, а саме: плани практичних занять, літературу, термінологічний словник, теми рефератів, завдання для контрольної роботи, питання для дискусій, запитання для самоперевірки знань. У НМК подані також критерії оцінювання знань студентів при підсумковому контролі.

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри управління та адміністрування, протокол № 11 від 14.05.2021 р.

Завідувач кафедри, д.е.н, професор Алексеєнко Л.М.

ЗМІСТ

1.	Анотація дисципліни.....	4
2.	Навчальна програма.....	4
3.	Навчально-тематичний план.....	9
4.	Опорний конспект лекцій.....	11
5.	Методичні вказівки до проведення практичних занять.....	67
6.	Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів.....	80
7.	Завдання для виконання КПЗ студентів.....	82
8.	Тренінг.....	83
9.	Програмові вимоги з дисципліни.....	84
10.	Термінологічний словник.....	89
11.	Методи навчання і оцінювання	94
12.	Перелік рекомендованої літератури.....	95

1. АНОТАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Право» є вивчення сутності правової системи України, правового забезпечення створення та розвитку громадянського суспільства, економічної різноманітності, демократичної, соціальної, правової держави, вміння застосовувати юридичні знання в своїй професійній і громадській діяльності, формування правової свідомості та правової культури.

Завдання вивчення дисципліни.

- засвоєння методології вивчення, діяльності і розвитку правової системи України;
- вміння орієнтуватися в основних питаннях теорії держави і права та окремих правових галузях;
- вміння використовувати конституційно-правові норми для захисту своїх прав;
- набути навичок практичного використання теоретичних знань у практичній діяльності;
- ознайомитися з порядком здійснення конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного та господарського судочинства;
- набути навичок користування нормативно-правовими актами.

Найменування компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

- розуміти принципи і норми права та використовувати їх у професійній діяльності

Передумови для вивчення дисципліни

Для успішного вивчення цієї дисципліни студенти повинні опанувати такі дисципліни: економічна теорія, соціальна відповідальність бізнесу, екологія, адміністративний менеджмент, організація підприємницької діяльності.

Результати навчання.

- демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи;
- оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації.

2. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Змістовий модуль 1. Основні положення держави і права

Тема 1. Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки

Влада та соціальні норми в первісному суспільстві. Причини виникнення держави і права. Теорії виникнення держави та права (договірна, теологічна, психологічна, історична школа права, теорія насилля, патріархальна, космічна, органічна, технократична). Відмежування держави від організації влади первісного суспільства. Відмежування права від соціальних норм первісного

суспільства. Роль держави та права в організації суспільства і здійсненні політичної влади.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 2. Основи теорії держави

Поняття держави. Ознаки держави. Сутність держави. Поняття механізму держави. Ознаки механізму держави. Структура механізму держави. Державна влада, її інститути та поділ влади. Особливості державної влади. Поняття функцій держави. Класифікація функцій держави.

Форми держави. Форма правління (монархія, республіка). Форма державного устрою (унітарна держава, федерація, конфедерація). Політичний режим (демократичний, антидемократичний).

Концепції про сутність і соціальне призначення держави (теорія анархізму, теорія солідаризму, історико-матеріалістична концепція, теорія конвергенції, теорія правової держави, держава загального благоденства, теорія плюралістичної демократії, технократична теорія, теорія еліт).

Історія становлення ідеї про громадянське суспільство та правову державу. Поняття громадянського суспільства. Структура громадянського суспільства. Ознаки громадянського суспільства.

Поняття правової держави. Принципи правової держави. Ознаки правової держави. Співвідношення громадянського суспільства і правової держави. Шляхи розбудови громадянського суспільства і правової держави в Україні.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 3. Основи теорії права

Поняття права. Ознаки права. Сутність права. Поняття права в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Поняття форм (джерел) права. Основні форми права (нормативний акт, правовий звичай, правовий прецедент, нормативний договір, правова доктрина).

Принципи права: поняття та види. Функції права. Загально-соціальні та спеціально-юридичні функції права. Поняття правотворчості. Ознаки правотворчості. Принципи правотворчості. Види правотворчості. Етапи правотворчої діяльності.

Поняття системи права. Ознаки системи права. Норма права: поняття, внутрішня структура. Інститут права. Підгалузь права. Галузь права. Співвідношення системи права та правової системи. Співвідношення системи права та системи законодавства. Поняття систематизації нормативних актів. Види систематизації нормативних актів (інкорпорація, консолідація, кодифікація). Поняття правового статусу особи. Структура правового статусу особи. Види правового статусу особи (загальний, спеціальний, індивідуальний). Правові відносини. Правопорушення: поняття, причини і види, склад правопорушення та його ознаки. Юридична відповідальність: поняття і ознаки, принципи, види, функції та мета.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Змістовий модуль 2. Основні галузі національного права

Тема 4. Конституційне право України

Поняття конституційного права і предмет правового регулювання. Система конституційного права. Джерела конституційного права. Поняття і види конституційно-правових відносин.

Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин. Поняття і основні властивості Конституції. Загальні засади конституційного ладу України та його гарантії. Основні форми безпосередньої демократії.

Поняття та основні принципи виборів в Україні. Виборчий процес та його стадії. Поняття і види референдумів. Державна влада як інститут конституційного права. Поняття, система і види органів державної влади в Україні. Поняття статусу депутата. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні. Функції і повноваження Президента України. Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, його склад, основні функції та повноваження. Система органів місцевого самоврядування в Україні. Органи правосуддя в Україні. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 5. Адміністративне право

Поняття державного управління та співвідношення його з виконавчою владою. Державна служба: поняття, правовий статус державних службовців, Поняття, предмет і метод адміністративного права України.

Система і джерела адміністративного права. Характеристика Кодексу про адміністративні правопорушення. Адміністративні правовідносини. Адміністративне деліктне право. Поняття адміністративної відповідальності. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Адміністративні стягнення: поняття та види. Основи адміністративного процесу. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 6. Фінансове право

Поняття, зміст, методи та форми здійснення фінансової діяльності держави. Правові форми публічної фінансової діяльності держави. Поняття фінансового права, як галузі права. Система та джерела фінансового права. Поняття бюджетної системи України, її склад. Структура бюджетної системи України. Поняття бюджету. Види бюджетів.

Бюджетна класифікація: її правова природа, зміст та структура. Система доходів державного та місцевого бюджетів. Класифікація державних доходів, основні характеристики: податки; збори; обов'язкові неподаткові платежі; внески у державні цільові фонди; державні позики, державний кредит. Система оподаткування в Україні. Поняття податків та їх правова природа. Види

податків: прямі і непрямі. Елементи податку: суб'єкт, об'єкт оподаткування, одиниця оподаткування, ставка податку, пільги.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 7. Цивільне право

Цивільне право України: поняття і система. Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільний кодекс України. Цивільно-правові відносини: їх виникнення, зміна та припинення. суб'єкти цивільно-правових відносин, суб'єкти цивільно-правових відносин, цивільно-правові договори: поняття і види, загальна характеристика окремих видів цивільно-правових договорів, цивільно-правова відповідальність, спадкування за законом і за заповітом.

Тема 8. Сімейне право

Поняття та особливості сімейного права. Предмет правового регулювання. Поняття шлюбу. Умови одруження (взаємна згода, досягнення шлюбного віку). Перешкоди до укладення шлюбу. Порядок укладення шлюбу. Шлюбний контракт. Припинення шлюбу (в односторонньому порядку, в органах РАЦСу, в судовому порядку). Юридичні наслідки припинення шлюбу. Особисті й майнові права та обов'язки подружжя. Особисті й майнові права та обов'язки батьків і дітей. Поняття опіки і піклування. Органи опіки і піклування. Порядок встановлення опіки та піклування. Права і обов'язки опікунів (піклувальників). Припинення опіки і піклування. Поняття усиновлення (удочеріння). Порядок передачі дітей на усиновлення.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 9. Трудове право

Поняття трудового права. Предмет трудового права. Поняття трудового договору. Сторони трудового договору. Зміст трудового договору. Строк випробування під час прийняття на роботу. Форма трудового договору. Контракт. Порядок прийняття на роботу. Підстави розірвання трудового договору. Звільнення за ініціативою працівника (за власним бажанням). Звільнення за ініціативою власника. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність (обмежена та повна). Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів (КТС та суд). Порядок вирішення колективних трудових спорів (примирювальна комісія, трудовий арбітраж, страйк).

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 10. Кримінальне право

Поняття кримінального права і предмет правового регулювання. Поняття злочину. Ознаки злочину (винність, протиправність, суспільна небезпечність, караність). Класифікація злочинів. Склад злочину: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона. Поняття стадії вчинення злочину.

Готування до злочину (підшукування, пристосування або інше навмисне створення умов для скоєння злочину). Замах на злочин (на непридатний об'єкт, з непридатними засобами). Закінчений злочин (формальний та матеріальний склад злочину). Поняття співучасті у злочині. Ознаки співучасті у злочині. Форми об'єднання співучасників (проста та складна співучасть). Форми співучасті. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця.

Поняття та підстава кримінальної відповідальності. Види кримінальної відповідальності. Обставини, які виключають суспільну небезпечність та протиправність діяння. Необхідна оборона. Умови правомірності необхідної оборони. Перевищення меж необхідної оборони. Затримання злочинця. Умови правомірності затримання злочинця. Крайня необхідність. Умови правомірності крайньої необхідності. Поняття кримінального покарання. Ознаки кримінального покарання. Система кримінального покарання (основні, додаткові та змішані покарання). Мета кримінального покарання. Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Амністія. Помилування. Погашення і зняття судимості.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 11. Міжнародне право

Предмет, об'єкт і суб'єкти міжнародного права. Особливості міжнародного права як окремої правової системи. Система і структура сучасного міжнародного права. Галузі, інститути й норми міжнародного права. Поняття суб'єкта міжнародного права та міжнародної правосуб'єктності. Види міжнародної правосуб'єктності. Класифікація суб'єктів міжнародного права. Поняття права міжнародних договорів.

Поняття міжнародної угоди. Класифікація міжнародних договорів. Кодифікація права міжнародних договорів. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Законодавство України про міжнародні договори.

Поняття і джерела міжнародного кримінального права. Поняття міжнародної відповідальності. Міжнародно-правове регулювання міжнародної відповідальності. Підстави міжнародної відповідальності. Відповідальність за порушення договорів. Відповідальність держави за дії органів та осіб, що діють від імені держави. Обставини, що виключають протиправність діяння.

Міжнародні протиправні діяння, їх класифікація. Міжнародні фінансові злочини. Міжнародний тероризм. Форми відповідальності за міжнародні протиправні діяння. Міжнародні військові трибунали. Юрисдикція Міжнародного карного суду. Колективна відповідальність організацій за міжнародним правом. Поняття права міжнародної безпеки. Загрози сучасній системі міжнародної безпеки. Міжнародні договори з питань гарантування міжнародної безпеки. Універсальна система міжнародної колективної безпеки. Регіональні системи колективної безпеки. Концепція гуманітарної інтервенції.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 12. Судові та правоохоронні органи України

Поняття правоохоронної діяльності. Законодавство про суд та інші правоохоронні органи. Судова влада і судова система України. Конституційні засади правосуддя. Місцеві суди. Апеляційні суди. Верховний Суд України. Конституційний Суд України. Прокуратура. Національна поліція України. Служба безпеки України. Державна фіскальна служба України. Державна прикордонна служба України. Державна кримінально-виконавча служба України.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 13. Особливості здійснення судочинства в Україні

Конституційне судочинство. Кримінальне судочинство. Цивільне судочинство. Адміністративне судочинство. Господарське судочинство.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27

3. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН Структура залікового кредиту з дисципліни «Право»

Денна форма

№	Тема	Кількість годин			
		Лекції і	Практичн і заняття	Самостій на робота	Індивідуальн а робота
<i>Змістовий модуль 1. Основні положення держави і права</i>					
1	Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки	2	2	8	1
2	Основи теорії держави	2	2	8	-
3	Основи теорії права	2	2	8	1
<i>Змістовий модуль 2. Основні галузі національного права</i>					
4	Конституційне право	2	2	8	-
5	Адміністративне право	2	2	6	-
6	Фінансове право	2	2	6	-
7	Цивільне право	2	2	6	-
8	Сімейне право	2	2	6	1
9	Трудове право	2	2	6	-
10	Кримінальне право	2	2	6	-

11	Міжнародне право	2	2	6	-
12	Судові та правоохоронні органи	2	2	6	-
13	Особливості здійснення судочинства в Україні	4	4	6	-
	Тренінг	-	-	4	-
	Разом	28	28	91	3

Заочна форма

№	Тема	Кількість годин			
		Лекції і	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Основні положення держави і права</i>					
1	Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки	2	-	12	-
2	Основи теорії держави	-	-	12	-
3	Основи теорії права	-	-	12	-
<i>Змістовий модуль 2. Основні галузі національного права</i>					
4	Конституційне право	2	2	12	-
5	Адміністративне право	-	-	12	-
6	Фінансове право	-	-	12	-
7	Цивільне право	-	-	12	-
8	Сімейне право	-	-	10	-
9	Трудове право	-	-	10	-
10	Кримінальне право	-	-	10	-
11	Міжнародне право	-	-	10	-
12	Судові та правоохоронні органи	-	-	10	-
13	Особливості здійснення судочинства в Україні	-	-	10	-
	Тренінг	-	-	-	-
	Разом	4	2	144	-

4. ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

План.

1. Основні закономірності виникнення держави і права.
2. Роль держави і права в організації суспільства і здійсненні політичної влади.
3. Поняття держави та її ознаки.
4. Характеристика внутрішніх і зовнішніх напрямів діяльності (функції) держави.
5. Поняття форми держави.
6. Співвідношення і взаємодія держави і особи.
7. Загальна характеристика концепцій про сутність і соціальне призначення держави.
8. Поняття та ознаки громадянського суспільства і правової держави.
9. Система соціальних норм і місце права в цій системі.
10. Поняття права та його ознаки.
11. Функції і принципи права.
12. Поняття системи права як внутрішньої його організації.
13. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його вираження.
14. Правові відносини.
15. Правомірна поведінка.
16. Правопорушення: поняття, причини і види.
17. Склад правопорушення та його ознаки.
18. Юридична відповідальність поняття і ознаки.
19. Принципи, види, функції і мета юридичної відповідальності.

1. Основні закономірності виникнення держави і права

Три великі поділи праці:

- 1) відокремлення скотарства від землеробства;
- 2) відокремлення ремесла від землеробства;
- 3) відокремлення торгівлі від виробництва.

Причини виникнення держави і права:

- 1) три великі поділи праці;
- 2) поява надлишкового продукту, приватної власності на засоби
- 3) виробництва і, як наслідок, майнової нерівності;
- 4) утворення суспільних економічних класів з протилежними інтересами, конфліктами між ними;
- 5) неспроможність суспільної влади первісного суспільства управляти ним за наявності класових суперечностей.

Причини виникнення права:

- 1) переростання первісних звичаїв, традицій в юридичні норми;

2) правотворча діяльність компетентних державних органів чи посадових осіб;

3) перетворення рішень судових органів щодо конкретних справ на загальну норму, що є обов'язковою для вирішення аналогічних справ (так званий прецедент).

Основні теорії походження держави:

1) теологічна (божественна);

2) патріархальна;

3) договірна;

4) насильницька;

5) психологічна;

6) расова;

7) органічна;

8) соціально-економічна (зокрема класова).

2. Роль держави і права в організації суспільства і здійсненні політичної влади

Природа – це те, що фізично оточує людське суспільство, це – географічне середовище. Вплив географічного середовища завжди опосередковується суспільними умовами і, насамперед, рівнем розвитку виробництва.

Суспільство – соціальний організм, частина природи, що складається з людей, які постійно працюють над удосконаленням знарядь і засобів виробництва.

Вплив людини на природу залежить рівня розвитку виробничих сил, характеру суспільного ладу, від рівня розвитку суспільства і самої людини.

З появою держави і права в суспільстві виникають нові види суспільних відносин: політичні й правові. Це спричинило до виникнення політичної і правової систем.

Політика – це частина життєдіяльності людей, пов'язана з головними для життя і діяльності особи, держави й суспільства інтересами, в основі яких лежать потреби народів, націй, соціальних груп, держави та інших соціальних суб'єктів.

Роль держави в організації суспільства і здійсненні політичної влади зумовлена тим, що вона є центром, ядром політичної системи.

Важлива роль в організації суспільства і здійсненні політичної влади належить і праву. Право, як і держава, – це надбудова над економічним базисом суспільства, що є складником правової системи суспільства.

Роль права у громадському суспільстві й здійсненні політичної влади залежить від взаємозв'язку держави і права. Право залежить від держави. Право має відносну самостійність і впливає на державу, отже, і держава залежить від права. У реалізації своїх функцій держава використовує правові та неправові форми й методи. Держава і право відіграють значну роль в організації суспільства і здійсненні політичної влади.

3. Поняття держави та її ознаки

Держава, як зазначалось, є основним інститутом політичної системи суспільства. Вона концентрує в собі владні відносини, які стосуються інтересів і потреб всіх членів суспільства.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення у соціально неоднорідному суспільстві, яка забезпечує цілісність і безпеку всього суспільства та здійснює керівництво ним насамперед в інтересах цієї частини, а також управління загальносуспільними справами.

Ознаки держави:

- 1) наявність системи суверенної політичної влади;
- 2) територія;
- 3) монополія на легальне застосування примусу;
- 4) наявність державної мови;
- 5) апарат держави;
- 6) наявність національної правової системи;
- 7) населення.

4. Характеристика внутрішніх і зовнішніх напрямів діяльності (функції) держави

Функції держави – це основні напрямки її діяльності, в яких відображаються й конкретизуються завдання і мета держави, проявляються її сутність і зміст, а також соціальне призначення в соціально неоднорідному суспільстві.

Термін “функції держави” застосовується для позначення основних напрямків діяльності держави. Виконання державою своїх функцій має за мету гармонізувати життєдіяльність суспільства і держави. У функціях держави визначаються її сутність та реальна роль, яку держава відіграє у вирішенні основних питань суспільного розвитку. Функції мають об’єктивний характер, обумовлений потребами суспільства, вони встановлюються залежно від основних завдань держави на певному етапі розвитку. Зміст завдань держави зумовлюється різними внутрішніми й зовнішніми чинниками.

Функції держави можна поділити на внутрішні й зовнішні.

Головні внутрішні функції держави:

- 1) господарсько-організаційна (програмування і організація виробництва на державних підприємствах, розпорядження об’єктами державної власності);
- 2) господарсько-стимулююча (створення умов для розвитку виробництва на основі визначення і захисту різних форм власності на засоби виробництва);
- 3) культурно-виховна (освіта, виховання, підтримка культури, обґрунтування і пропаганда існуючого соціального устрою тощо);
- 4) соціальна (охорона і відновлення здоров’я, соціальне забезпечення та ін.);

5) створення демократичних умов, інститутів для вільного виявлення і врахування інтересів соціальних груп суспільства, зокрема для діяльності різноманітних політичних партій.

Головні зовнішні функції держави:

- 1) участь у створенні світової економічної системи на основі міжнародного розподілу та інтеграції виробництва і праці;
- 2) оборона своєї країни від зовнішнього нападу, анексії;
- 3) організація, підтримання і розвиток міжнародних договірних відносин на засадах загальноновизнаних принципів міжнародного права.

5. Поняття форми держави

Форма держави об'єднує три компоненти: форму державного правління, форму державного устрою і державний режим.

Державне правління – це спосіб організації і здійснення вищої державної влади. Традиційно виділяють такі основні форми державного правління:

1) *монархія* – це форма державного правління, при якій вища державна влада повністю або частково зосереджується в руках одноосібного глави держави і, звичайно, передається у спадок;

2) *республіка* – форма державного правління, при якій вища державна влада здійснюється виборним колегіальним органом, що обирається виборцями на певний строк.

Державний устрій – це поділ території держави на певні складові й розподіл влади між нею і цими складовими. Історично склалися дві форми державного устрою:

1) *унітарна держава* – це держава, окремі складові якої не мають суверенітету, всіх ознак державності;

2) *федерація* – це союзна держава, яка складається з державних утворень, які мають певну самостійність.

Політичний (державний) режим – це сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою і суспільством, панівних форм ідеології, соціальних і класових взаємовідносин, стану політичної культури суспільства.

У сучасних умовах державні режими класифікують так:

1) *демократичний режим* – це режим, що характеризується децентралізацією, розосередженням влади між громадянами держави з метою надання їм можливості рівномірного впливу на функціонування владних органів, це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління та прийняття рішень відповідно до волі більшості;

2) *авторитарний режим* – це режим, що характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи або обмеженої групи осіб, звуженням політичних прав та свобод громадян і їх об'єднань, строгою регламентацією їхньої активності, різким скороченням повноважень демократичних інституцій;

3) *тоталітарний режим* – це режим, що характеризується повним контролем держави над усіма сферами людського життя, фактичною ліквідацією прав і свобод громадян, репресіями щодо опозиції та інакодумців.

6. Співвідношення та взаємодія держави і особи

У теорії держави і права вивчається окрема людина, індивід, особистість, громадянин. При цьому розглядаються різноманітні відносини людини і держави. Індивід – це конкретна людина. Сукупність індивідів, об'єднаних природними зв'язками, утворює людське суспільство. Людина – це розумна істота, яка має волю, дар мислення, здатна виробляти знаряддя праці й може свідомо користуватися ними. У людини як індивіда розрізняють біологічні та соціальні якості.

Найхарактернішим зв'язком особи (людини) з державою є її громадянство як постійний політико-правовий зв'язок, що відображається в їхніх взаємних правах і обов'язках.

Особа виступає як суб'єкт права. У правовій системі суспільства її місце і роль характеризуються через правовий статус: правові норми, правосуб'єктність, права, свободи й обов'язки, інтереси, громадянство, юридична відповідальність, правові принципи, правовідносини.

Держава і особа тісно взаємозв'язані. Держава визнає людину, її життя, недоторканість, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Головний обов'язок держави – забезпечення людині відповідних умов для здійснення прав і свобод, виконання обов'язків. За допомогою права, передусім конституційного, держава закріплює відповідний правовий статус людини і громадянина, забезпечує кожній особі однакові можливості в користуванні суб'єктивними правами і виконанні обов'язків.

7. Загальна характеристика концепцій про сутність і соціальне призначення держави

У теорії держави і права існують різні класифікації концепцій про державу:

- 1) теорія солідаризму;
- 2) держава загального благоденства;
- 3) теорія плюралістичної демократії;
- 4) теорія еліт;
- 5) теорія неолітаризму, або елітарної демократії;
- 6) теорія конвергенції;
- 7) доктрини технократії;
- 8) ідеї анархізму;
- 9) теорії етатизму.

До концепцій юридичного спрямування відносять теорії правової і соціальної держави.

Соціальна держава – це держава, в якій:

- 1) громадянам забезпечується гідне людини життя і соціальний захист у цілому;
- 2) громадянам гарантується особиста свобода;
- 3) у суспільстві культивується і забезпечується цивілізованими засобами соціальна злагода, мирне вирішення суперечностей, які виникають чи можуть виникнути.

Соціальна держава:

- 1) зобов'язує індивіда брати участь у вирішенні загальних завдань;
- 2) є регулятором суспільного життя;
- 3) здійснює контроль над діяльністю приватного власника та приватного капіталу;
- 4) досягає дедалі більших успіхів у сфері соціального забезпечення свого народу;
- 5) стверджує і розширює діяльність вільних профспілок і промислової демократії;
- 6) здійснює чимало інших демократичних перетворень.

Кінцевою метою соціальної держави є:

- 1) досягнення соціальної демократії, що полягає в реалізації влади народу і забезпеченні людині й громадянину всіх прав, свобод і законних інтересів та виконання всіма суб'єктами права їхніх обов'язків;
- 2) ліквідація всіх форм гноблення, дискримінації, расизму, експлуатації людини людиною;
- 3) гарантування всім людям рівних умов вільного розвитку і розвитку кожної окремої особистості;
- 4) досягнення цих та інших цілей у мирний спосіб політичними методами;
- 5) модернізація виробництва і поступовий перехід до ринкових відносин.

8. Поняття та ознаки громадянського суспільства і правової держави

Громадянське суспільство і правова держава існують відносно незалежно.

Проблема формування громадянського суспільства не може вирішуватися вольовими методами, вирішальну роль повинен відіграти об'єктивний, природно-історичний процес розвитку суспільства.

Громадянське суспільство – це спільність вільних, незалежних, рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою та надійним соціальним захистом, іншими правами та свободами, брати активну участь у політичному житті та в інших сферах життєдіяльності людини і громадянина.

Ознаками громадянського суспільства є:

- 1) приватна власність, вільна праця, підприємництво;
- 2) існування вільних політичних партій, громадських організацій, трудових колективів та інших об'єднань громадян на добровільній основі;
- 3) багатоманітність виховання, освіти, науки, культури;
- 4) наявність незалежної системи засобів масової інформації;

5) вільний розвиток сім'ї як первинної основи співжиття людей;

б) переважне регулювання поведінки людини з допомогою етичних норм і здійснення людиною своїх потреб та інтересів у решті сфер приватного та суспільного життя на засадах свободи, незалежності й недоторканості.

У громадянському суспільстві повинна існувати правова держава, себто така, в якій тільки юридичними засобами забезпечуються верховенство права, реальне здійснення, гарантування, охорона, захист і поновлення порушених прав людини і громадянина, взаємна відповідальність держави й особи, контроль і нагляд за створенням і застосуванням юридичних законів.

До основних ознак правової держави слід віднести такі:

1) вона сприймається як об'єднаність, солідарність і корелятивність усіх людей;

2) у ній панує право як загальна міра свободи, рівності й справедливості в суспільстві, що й визначає зміст чинних законів, інших нормативних та індивідуальних правових актів;

3) вичерпне врегулювання правового статусу людини і громадянина та забезпечення його ефективної реалізації;

4) розвинена система чинного законодавства;

5) взаємна відповідальність особи і держави, її органів і посадових (службових) осіб;

6) провідна роль суду у вирішенні спірних питань і конфліктних ситуацій;

7) ефективна діяльність інших правоохоронних органів у забезпеченні законності й правопорядку;

8) високий рівень правосвідомості й правової культури громадян, професіоналізму працівників правоохоронних органів тощо.

Громадянське суспільство і правова держава можуть співвідноситись як необхідні одна одній та взаємодоповнюючі системи. Правова держава підпорядковує свою діяльність громадянському суспільству і конкретній людині, відповідає перед ними за свою діяльність. Формування в Україні громадянського суспільства і правової держави є нагальною проблемою.

9. Система соціальних норм і місце права в цій системі

Соціальні норми – це загальні правила поведінки людей у суспільстві, зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомої вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.

Залежно від способу їх утворення і забезпечення соціальні норми класифікують на юридичні, моральні, корпоративні (громадських організацій, політичних партій, інших об'єднань громадян), звичаї чи традиції.

Юридичні (правові) норми – це загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені (санкціоновані) державою, охороняються, захищаються і гарантуються нею та містяться в нормативно-правових актах.

Моральні норми – це правила поведінки, що базуються на моральних поглядах суспільства на добро і зло, справедливе й несправедливе, гуманне й негуманне, а забезпечуються, насамперед, внутрішньою переконаністю та силою громадської думки.

Корпоративні норми – це правила поведінки, що встановлюються і забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями людей.

Звичаї чи традиції – це правила поведінки, що історично склались і увійшли в звичку людей.

Право як особливий вид соціальних норм відрізняється від інших соціальних норм взаємозв'язком з державою.

10. Поняття права та його ознаки

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, здійснювати охорону і захист таких відносин. Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюються з допомогою соціальних норм. У системі таких норм право посідає провідне місце. В юридичній літературі право розглядають як загальносоціальне явище і як волевиявлення держави (юридичне право).

Юридичне право – це свобода та обґрунтованість поведінки людей, що задекларована державою відповідно до чинних нормативно-правових актів та інших джерел права.

Юридичним об'єктивним правом називають систему всіх правових приписів, що встановлені (санкціоновані), охороняються, захищаються державою, мають загальнообов'язковий характер, є критерієм правомірної чи неправомірної поведінки та існують незалежно від індивідуальної свідомості суб'єкта права.

Юридичне суб'єктивне право – це певні можливості, міра свободи, що належить суб'єкту, який сам вирішує, користуватися ними чи ні.

До основних ознак права можна віднести такі:

- 1) право – це система правових норм;
- 2) це правила поведінки загального характеру;
- 3) ці правила мають загальнообов'язковий характер;
- 4) вони тісно зв'язані між собою, діють у єдності, складаються в правові інститути, правові галузі та інші частини системи права;
- 5) формально визначені й закріплені в нормативно-правових актах та інших джерелах права;
- 6) устанавлюються, санкціонуються, гарантуються (забезпечуються) державою та її органами;
- 7) у своїй сукупності регулюють та охороняють соціальні відносини між людьми;
- 8) правила поведінки повинні встановлюватися державою з урахуванням принципів правди, справедливості, гуманізму й милосердя.

Право як волевиявлення держави – це система загальнообов'язкових, формально визначених, устанавлених або санкціонованих державою,

гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв'язані й регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини (більшої чи меншої) населення в соціально неоднорідному суспільстві.

11. Функції і принципи права

Функції права – це основні напрями його впливу на суспільні відносини. Призначення функцій полягає в тому, щоб визначити активну й багатогранну роль права в громадянському суспільстві з позиції його впливу на суспільні відносини між людьми.

Функції права поділяють на загальносоціальні й спеціальні юридичні. Розглянемо функції права, що належать до загальносоціальних:

1) гуманістична функція – захищає права і свободи людства, народу, людини;

2) організаторсько-управлінська – право суб'єктів на вирішення певних економічних і соціальних проблем;

3) інформаційна (комунікативна) – інформує людей про волю законодавця;

4) оцінно-орієнтувальна – поведінка людей оцінюється з огляду на закони держави;

5) ідеологічно-виховна – формує у людини певний світогляд;

6) гносеологічна (пізнавальна) – право само виступає як джерело знань.

До спеціальних юридичних функцій права відносять:

1) регулятивну – спрямована на врегулювання суспільних відносин;

2) охоронну – спрямована на охорону відповідної системи суспільних відносин.

Принципи права – це закріплені у праві вихідні нормативно-керівні положення, що характеризують його зміст, основи, зазначені в ньому закономірності суспільного життя.

12. Поняття системи права як внутрішньої його організації

Система права – це внутрішня форма права, яка має об'єктивний характер побудови, що відображається в єдності й узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими комплексами, галузями, підгалузями, інститутами та нормами права.

Первинним ланцюгом системи права є нормативно-правовий припис (норма права). Це загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки суб'єкта права, що містить в собі державно-владне веління нормативного характеру, встановлюється і забезпечується державою для регулювання суспільних відносин.

Стаття нормативно-правового акта виступає зовнішньою формою норми права і нормативно-правового припису як цілісного, логічно завершеного державно-владного веління нормативного характеру.

Норма права має внутрішню структуру, що виражається в її внутрішньому поділі на окремі елементи, зв'язані між собою: гіпотезу, диспозицію, санкцію.

Гіпотеза – це частина норми права, яка містить умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати правило, що міститься в диспозиції.

Диспозиція – це частина норми, що містить суб'єктивні права та юридичні обов'язки, тобто саме правило поведінки.

Санкція – це частина норми права, в якій подано юридичні наслідки виконання чи невиконання правила поведінки, зафіксованого в диспозиції. Санкції можуть бути каральними (штрафними), відновними чи заохочувальними (позитивними).

Норми права можуть об'єднуватися в інститути й галузі права.

Інститут права можна визначити як відокремлену групу взаємозв'язаних правових норм (приписів), що регулюють певний вид чи рід суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи права.

Галузь права – це сукупність правових норм (приписів) інститутів права, що регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета й методу правового регулювання з урахуванням принципів і завдань такого регулювання.

13. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його вираження

Окрім внутрішньої розрізняють також зовнішню форму права, або джерела права. Це способи юридичного вираження права, його організація в належну юридичну оболонку.

До зовнішньої форми (джерел) права відносять:

1) правовий звичай – це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру;

2) правовий (судовий чи адміністративний) прецедент – це рішення компетентного органу держави, якому надається формальна обов'язковість під час вирішення всіх наступних аналогічних судових чи адміністративних справ;

3) нормативний договір – це формально-обов'язкові правила поведінки загального характеру, що встановлені за домовленістю і згодою двох чи більше суб'єктів і забезпечуються державою (наприклад, договір про утворення федерації, колективний договір);

4) нормативно-правовий акт – це рішення компетентних суб'єктів, що виносяться в установленому законом порядку, має загальний характер, зовнішній вигляд офіційного документа в письмовій формі, забезпечується державою і породжує юридичні наслідки.

Нормативно-правові акти поділяють на закони й підзаконні нормативно-правові акти.

Закони – це нормативно-правові акти, що видаються законодавчими органами, мають вищу юридичну силу і регулюють найважливіші суспільні відносини в країні.

Підзаконні нормативно-правові акти – це результат нормативної діяльності компетентних органів держави (їх посадових осіб), уповноважених на те державою громадських об'єднань з установа, впровадження в дію, зміни і скасування нормативних письмових документів, що розвивають чи деталізують окремі положення законів.

Систематизація нормативних актів – це діяльність з упорядкування та вдосконалення нормативних актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості через створення нових нормативних актів чи збірників.

Інкорпорація – це вид систематизації нормативних актів, який полягає у зведенні їх у збірниках в певному порядку без зміни змісту. Критерій систематизації: хронологічний або алфавітний порядок, напрям діяльності, сфера суспільних відносин, тематика наукового дослідження.

Кодифікація – це вид систематизації нормативних актів, що мають спільний предмет регулювання, який полягає в їх змістовній переробці (усуненні розбіжностей і суперечностей, скасуванні застарілих норм) і створенні зведеного нормативного акта. Різновидами кодифікації є кодекс, статут, положення.

Кодекс – це кодифікаційний акт, що забезпечує детальне правове регулювання певної сфери суспільних відносин і має структурний розподіл на частини, розділи, підрозділи, статті, що певною мірою відображають зміст тієї чи іншої галузі законодавства. У сучасному законодавстві України існує вісімнадцять Кодексів.

14. Правові відносини

Правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що забезпечуються державою.

Основні ознаки правовідносин:

- 1) вони виникають на основі норм права або укладання угоди;
- 2) характеризуються наявністю сторін, які мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- 3) є видом суспільних відносин фізичних чи юридичних осіб, організацій і об'єднань;
- 4) здійснення суб'єктивних прав чи додержання юридичних обов'язків у правовідносинах контролюється і забезпечується державою.

Правовідносини мають складну будову і охоплюють: суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин.

Підставами виникнення, зміни чи припинення правовідносин є юридичні факти (прийняття, зміна чи припинення нормативно-правового акта, укладання угоди).

Суб'єктами правовідносин вважають тих учасників, які є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Суб'єкти правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені й нести юридичну відповідальність за свої дії.

Правоздатність – це здатність суб'єкта бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Дієздатність – це здатність суб'єктів своїми діями набувати і самостійно здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки. Її поділяють на угодо- і деліктоздатність.

Угодоздатність – це здатність суб'єкта правовідносин особисто своїми діями здійснювати й укласти цивільно-правові угоди.

Деліктоздатність – це здатність суб'єктів правовідносин нести відповідальність (юридичну) за скоєне правопорушення.

Об'єкти правовідносин – це реальні соціальні блага, які задовольняють інтереси й потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Юридичні обов'язки – це закріплена нормами права міра необхідної, найбільш розумної та доцільної поведінки особи (суб'єкта), спрямована на задоволення інтересів носія суб'єктивного права і забезпечена можливістю державного примусу.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, передбачені гіпотезою правової норми, що спричиняють виникнення чи припинення правовідносин.

Юридичні дії поділяють на правомірні й неправомірні. Правомірні юридичні дії поділяють на юридичні акти – таку юридичну поведінку, що здійснюється з метою породження юридичних наслідків, правомірні юридичні вчинки – такі дії, що не мають на меті спричинення юридичних наслідків.

Неправомірні юридичні дії – це правові аномалії, зловживання правом, що не є правопорушенням, і правопорушення. До правопорушень відносять злочини й різні проступки.

До юридичних подій відносять народження чи смерть людини, стихійні лиха, хворобу та інші події, з якими норма права зв'язує виникнення чи припинення правовідносин.

15. Правомірна поведінка

Правомірна поведінка – це суспільно необхідна, бажана і допустима під кутом зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, що виявляється у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.

До ознак правомірної поведінки відносяться: об'єктивна можливість і необхідність, бажаність і допустимість, відповідність інтересам громадянського суспільства, гарантованість і охорона державою, відповідність поведінки нормам права.

Правомірну поведінку суб'єктів можна диференціювати за різними критеріями:

- 1) за складниками юридичних фактів – юридичні вчинки й індивідуальні акти;
- 2) за формою реалізації права – додержання, виконання, використання, правозастосування;
- 3) за змістом правовідносин – здійснення суб'єктивних прав, свобод, юридичних обов'язків, законних інтересів;
- 4) за формою вияву назовні – дія та бездіяльність;
- 5) за способом детермінації – активна і пасивна;
- 6) за способом формування в нормативних актах – прямо і побічно передбачена правовими нормами.

16. Правопорушення: поняття, причини і види

Протиправною поведінкою вважається поведінка, що характеризується порушенням норм права. Одним з видів такої поведінки є правопорушення. Кожне правопорушення конкретне, оскільки його чинить конкретний індивідуальний або колективний суб'єкт у певний час, у певному місці. Правопорушення характеризується конкретно визначеними ознаками, до яких належить:

- 1) суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- 2) протиправність діяння;
- 3) винність особи, яка скоїла протиправне діяння;
- 4) деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- 5) покарання і стягнення.

Правопорушення – це юридичний факт, який має місце за наявності всіх вищеназваних ознак.

Види правопорушень – це класифікаційні групи правопорушень за різними підставами. Залежно від ступеня суспільної небезпечності розрізняють злочини і проступки.

Злочин – це вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільно небезпечні, кримінально протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну систему, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права й свободи особи.

Проступки класифікуються:

- 1) адміністративні проступки – це такі, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління;
- 2) дисциплінарні проступки – це такі, що посягають на дисципліну праці, військової, державної, навчальної та інші види дисципліни;

3) цивільно-правові проступки – це шкідливе, протиправне, винне порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і пов'язаних з ними немайнових особистих відносин.

Причини правопорушень – це комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права.

17. Склад правопорушення та його ознаки

Склад правопорушення – це сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечно і шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням.

Склад правопорушення:

1) об'єкт правопорушення – це суспільні відносини, які охороняються нормами права і на які посягає правопорушення;

2) об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній акт суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкт, що охороняється нормами права, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди;

3) суб'єкт правопорушення – це індивід чи колектив людей;

4) суб'єктивна сторона правопорушення – це внутрішня психічна діяльність особи, пов'язана зі скоєнням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони є провина, мотив і мета правопорушника.

Під провиною слід розуміти психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння і суспільно небезпечних наслідків у формі наміру та необережності.

Намір як форма провини характеризується тим, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії (бездіяльності), передбачає суспільно небезпечні й шкідливі наслідки і бажає чи свідомо допускає їх настання. Залежно від вольового критерію намір поділяють на прямий і непрямий. У теорії права розрізняють наміри:

1) завчасно обдуманий;

2) такий, що виник раптово;

3) неконкретизований.

Прямий намір має місце тоді, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, і бажає їх настання.

Непрямий намір характеризується тільки вольовим критерієм, тобто особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї діяльності, передбачає настання суспільно небезпечного результату і не бажає, а свідомо допускає його настання.

Необережність під час скоєння правопорушення має місце тоді, коли особа передбачала настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і легковажно розраховувала на їх запобігання, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Казус має місце тоді, коли особа не передбачала і не могла передбачити суспільно небезпечних наслідків своєї діяльності.

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення.

Мета – це уявлення особи, котра скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне.

18. Юридична відповідальність: поняття і ознаки

Юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну).

Перспективна (позитивна) юридична відповідальність – це сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою.

Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються за судженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку зазнати позбавлення волі й несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення.

Ознаки ретроспективної юридичної відповідальності:

- 1) державно-правовий примус;
- 2) негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, винного в його скоєнні;
- 3) обов'язок правопорушника витерпіти несприятливі наслідки за його протиправну поведінку.

Державно-правовий примус – це спосіб державного впливу на суб'єкта правопорушення, що тягне для нього позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру. Державний примус характеризується конкретною діяльністю компетентних органів чи службових осіб, яка включає в себе:

- 1) нагляд за правомірністю поведінки учасників суспільних відносин;
- 2) дослідження обставин діянь, в яких виявлені ознаки правопорушень;
- 3) розгляд справ про конкретні правопорушення;
- 4) застосування юридичних санкцій до винних осіб;
- 5) виконання актів застосування норм права.

19. Принципи, види, функції і мета юридичної відповідальності

Принципи юридичної відповідальності:

- 1) відповідальність винної особи за діяння, а не за виявлення наміру;
- 2) законність, невідворотність, доцільність і справедливість покладення юридичної відповідальності;
- 3) гуманність і своєчасність юридичної відповідальності.

Мета юридичної відповідальності полягає у вияві її соціальної необхідності та ефективності. Розрізняють такі види мети юридичної відповідальності:

- 1) загальну превенцію правопорушення;
- 2) покарання правопорушника;
- 3) вплив на свідомість правопорушника;
- 4) моральну перебудову особи;
- 5) формування у людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі;
- 6) виховний вплив на інших людей.

Функції юридичної відповідальності – це головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, які скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі види функцій юридичної відповідальності:

- 1) превентивну (попереджувальну);
- 2) виховну;
- 3) репресивну (каральну);
- 4) компенсаційну (поновлювальну);
- 5) сигналізаційну (інформаційну).

Розрізняють:

1) кримінальну відповідальність – це різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні заходів кримінального покарання до фізичних осіб, винних у скоєнні злочину;

2) різновидом ретроспективної юридичної відповідальності є адміністративна відповідальність, під якою розуміють покладання на порушників загальнообов'язкових правил, чинних в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень;

3) самостійним видом ретроспективної юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність, тобто відповідальність фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих майнових прав;

4) дисциплінарна відповідальність – це різновид юридичної ретроспективної відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни із застосуванням до нього догани та звільнення; законодавством, статутами й положеннями про дисципліну для окремих категорій працівників можуть бути передбачені інші дисциплінарні стягнення;

5) матеріальна відповідальність розглядається як різновид ретроспективної юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків.

Підставами для накладення матеріальної відповідальності є пряма дійсна шкода, протиправна поведінка працівника, причинний зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю та виниклою шкодою або провина працівника в заподіяній шкоді. Матеріальна відповідальність може бути повною і обмеженою.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

1. **Поняття конституційного права.**
2. **Конституція України – Основний закон суспільства і держави.**
3. **Конституційно-правовий статус громадянина.**
4. **Конституційно-правовий статус державних органів.**

1. Поняття конституційного права

Конституційне право – сукупність правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що забезпечують організаційну і функціональну єдність суспільства як цілісної соціальної системи, основи конституційного ладу України, статус людини і громадянина, територіальний устрій держави, форми безпосередньої демократії, систему органів державної влади і місцевого самоврядування.

Отже, предмет конституційного права України становить особливе коло суспільних відносин, що виникають у процесі організації, здійснення публічної влади в Україні – державної та місцевої (місцеве самоврядування). Ці відносини мають певну специфіку: стосуються всіх найважливіших сфер життєдіяльності суспільства; виступають як основні в політичній, економічній, духовній, соціальній та інших сферах життя суспільства.

Система конституційного права – це система інститутів і норм конституційного права. В загальному вигляді її можна уявити як утворення, що складається з трьох відносно самостійних, але надзвичайно тісно взаємозв'язаних блоків (елементів): принципів конституційного права, його інститутів і норм.

2. Конституція України – Основний закон суспільства і держави

Конституція – це Основний Закон держави, що об'єднує в собі групу норм із найвищою юридичною силою, які закріплюють основи державного ладу, права, свободи й обов'язки людини і громадянина, систему та принципи організації державної влади, територіальної організації держави тощо. Соціальне призначення та роль конституції втілюються в її функціях, головними з яких є установча, правотворча, регулятивна, охоронна, політична, економічна, культурна, інформативна та ін.

За структурою Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., складається з преамбули та 15 розділів:

Розділ I. Загальні засади.

Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Розділ III. Вибори, референдум.

Розділ IV. Верховна Рада України.

Розділ V. Президент України.

Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади.

Розділ VII. Прокуратура.

Розділ VIII. Правосуддя.

Розділ IX. Територіальний устрій України.

Розділ X. Автономна Республіка Крим.

Розділ XI. Місцеве самоврядування.

Розділ XII. Конституційний Суд України.

Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України.

Розділ XIV. Прикінцеві положення.

Розділ XV. Перехідні положення.

Розділи 1-14 об'єднують 161 статтю; останній розділ містить приписи, пов'язані з поступовим введенням у дію окремих положень Конституції, об'єднані в 14 пунктів.

3. Конституційний статус людини і громадянина

Основними принципами конституційно-правового інституту прав і свобод людини є:

1. Закріплення в національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права: Україна як повноправний член світової співдружності, визнає і гарантує права та свободи особи, притаманні цивілізованому суспільству.

2. Принцип невідчужуваності та непорушності основних природних прав і свобод людини, їх належність їй від народження (ст. 21 Конституції): всі люди визнаються вільними, володіють правами та свободами від народження.

3. Принцип рівноправності прав і свобод осіб (ст. 24 Конституції): здійснення прав і свобод людини та громадянина не повинно порушувати права і свободи інших осіб.

4. Принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина (ст. 23 Конституції): не повинно бути прав без обов'язків, як не повинно бути і обов'язків без прав. Лише в процесі реалізації обов'язків здійснюються і права, які їм відповідають; у свою чергу, здійснення прав породжує ті чи інші обов'язки.

5. Принцип гарантованості прав і свобод людини та громадянина полягає в тому, що, по-перше, конституційні права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, по-друге, при прийнятті нових законів або внесенні до них змін не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

Перша група особистих (громадянських) прав і свобод незначна, причому окремі з них містять юридичні гарантії від свавілля й окремих осіб, і держави водночас Це так звані природні права людини. Вони надаються їй від народження, а не державою, яка залежно від ступеня демократичності може закріпити ці права в Основному Законі чи ні.

Другу групу становлять особисті (громадянські) права, що захищають людину від свавілля держави. До них, зокрема, належать: особиста недоторканість людини (ст. 29); недоторканість життя (ст. 30); кожному

гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, права вільно залишати територію України і в будь-який час повертатися на неї (ст. 33) та ін.

Політичні права і свободи людини та громадянина містять насамперед: право на участь в управлінні державними справами (ст. 38); на об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36, 37); на проведення зборів, мітингів, демонстрацій (ст. 39) та ін.

Економічні, соціальні та культурні права, свободи людини та громадянина (ст. 41 – право на приватну власність; 42 – на підприємницьку діяльність; 13 і 41 – на користування об'єктами державної та комунальної власності; 44 – на страйк; 43 – на працю; 45 – на відпочинок; 46 – на соціальний захист; 47 – на житло; 49 – на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування; 53 – на освіту; 54 – на участь у культурному житті та користуватися культурною спадщиною України).

Конституційні обов'язки людини і громадянина (ст.: 65 – захист Вітчизни, шанування державних символів; 66 – обов'язок берегти природу та культурний спадок; 61 – платити збори і податки; 68 – дотримуватись Конституції України і законів України, не зазіхати на права, свободи, честь і гідність інших людей).

4. Конституційно-правовий статус державних органів

Глава нашої держави – Президент. Як керівник держави він виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності держави, дотримання Конституції, прав і свобод людини та громадянина (ст. 102 Конституції України). Він представляє Українську державу в міжнародних відносинах, веде переговори, укладає міжнародні угоди України, приймає рішення про визнання іноземних держав, вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав. Як глава держави Президент України є Верховним головнокомандувачем Збройних Сил України; він призначає та звільняє з посад вище командування, присвоює вищі військові звання. Він приймає рішення з питань громадянства: видає укази про прийняття, вихід із громадянства України чи його втрату.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Верховна Рада бере участь у здійсненні багатьох функцій держави: об'єднаних, зумовлених змістом діяльності держави (політичної, економічної, соціальної, культурної, екологічної) та інших, зокрема «технологічних», владних функцій (законодавчої, установчої тощо). Толовні функції. Верховної Ради – законодавча; установча (державотворча, організаційна); функція парламентського контролю.

До функцій Верховної Ради відносять інколи бюджетно-фінансову та зовнішньополітичну функції, але вони не вважаються головними. Пріоритетною функцією вважається, природно, законодавча, а її пріоритетним

напрямок – внесення змін до Конституції у межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції, та прийняття законів (ст. 85).

До виконавчих органів України належить: вищий орган у системі органів виконавчої влади – Кабінет Міністрів України; міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації на відповідній території. Сукупно вони становлять єдину систему органів виконавчої влади.

Третій вид державних органів – органи судової влади. Це – Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної компетенції, вищі судові органи спеціалізованих судів, апеляційні та місцеві суди. У сукупності вони становлять судову систему України, здійснюють судову владу на основі конституційного, цивільного, кримінального, господарського судочинства.

ТЕМА 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

План.

1. **Поняття та особливості адміністративного права.**
2. **Адміністративно-правова норма, її види і особливості.**
3. **Адміністративне стягнення.**

1. Поняття та особливості адміністративного права

Адміністративне право – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері державного управління.

Предмет адміністративного права:

- відносини державного управління у сфері економіки, фінансів, соціального захисту і т.д.;
- управлінські відносини у системі державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- управлінські відносини, що складаються у процесі внутрішньої організації діяльності інших органів (прокуратура, суд, апарат ВРУ), діяльності підприємств, установ, організацій;
- управлінські відносини, пов'язані з реалізацією повноважень і функцій виконавчої влади, делегованих державою органам місцевого самоврядування;
- відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування прав і свобод громадян, надання їм різних управлінських послуг;
- відносини у сфері адміністративної юстиції;
- відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів адміністративної відповідальності.

Відносини, що становлять предмет адміністративного права, характеризуються такими ознаками:

1. це управлінські відносини;
2. виникають в результаті здійснення управлінської діяльності;

3. один із суб'єктів наділений владними повноваженнями;
4. це відносини влади і підпорядкування;
5. забезпечуються силою державного примусу.

Метод адміністративного права – це сукупність приймів, способів, засобів, за допомогою яких адміністративно-правові норми врегульовують відносини, що входять до предмету адміністративного права.

Метод адміністративного права – імперативний.

Прийоми, які містяться у адміністративно-правових нормах:

- приписи;
- дозволи;
- заборони;
- особливості методу адміністративного права:
- найпоширенішими є приписи;
- односторонність волевиявлення одного з учасників адміністративних правовідносин;
- приписи підлягають застосуванню незалежно від того, з чиєї ініціативи виникли адміністративні правовідносини;
- владність та односторонність приписів не виключають можливості застосування дозвільних засобів регулювання адміністративних правовідносин;
- категоричність.

2. Адміністративно-правова норма, її види і особливості

Адміністративно-правова норма – це загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлене державою, яке регулює виконавчо-розпорядчі відносини, що виникають між органами виконавчої влади та фізичними і юридичними особами, а також відносини внутрішнього адміністрування.

Особливості адміністративно-правової норми:

1. у ній закріплюються відносини з керування, державного контролю та нагляду;

2. метод впливу адміністративно-правової норми – імперативний, державно владний;

3. виконання приписів адміністративно-правової норми гарантується державою за допомогою таких засобів:

- організаційні;
- роз'яснювальні;
- стимулюючі;
- примусові.

Види адміністративно-правових норм:

I. За цільовим призначенням:

- регулятивні;
- охоронні.

II. За змістом:

- матеріальні;

- процесуальні.
- III. За впливом на поведінку суб'єкта:
 - зобов'язуючі;
 - забороняючі;
 - уповноважуючі;
 - заохочувальні.
- IV. За масштабом застосування:
 - загальні;
 - спеціальні.
- V. За повнотою викладення:
 - визначені;
 - банкетні.

Реалізація адміністративно-правової норми – це практичне застосування правила поведінки, що міститься у адміністративно-правовій нормі, з меток регулювання виконавчо-розпорядчих відносин.

Форми реалізації адміністративно-правової норми:

- виконання;
- використання;
- додержання;
- застосування.

Вимоги щодо застосування адміністративно-правової норми:

1. законність;
2. обґрунтованість;
3. доцільність.

3. Адміністративне стягнення

Адміністративне стягнення – це міра відповідальності, яка і застосовується метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Види адміністративних стягнень.

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація:
 - предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
 - грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину: права керування транспортними засобами, права полювання);
- 6) виправні роботи;

7) адміністративний арешт.

Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Основні і додаткові адміністративні стягнення.

Оплатне вилучення та конфіскація предметів можуть застосовуватись як основні, так і додаткові адміністративні стягнення; інші адміністративні стягнення, зазначені в частині першій статті 24 КпАП, можуть застосовуватись тільки як основні.

За одне адміністративне правопорушення може бути накладено основне і додаткове стягнення.

ТЕМА 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

- 1. Загальна характеристика цивільного права в Україні.**
- 2. Функції цивільного права.**
- 3. Цивільно-правові відносини.**
- 4. Право власності та його конституційний захист.**
- 5. Поняття, підстави та види представництва.**
- 6. Поняття, види зобов'язань, підстави їхнього виникнення і припинення.**
- 7. Спадкове право.**
- 8. Спадкування за заповітом і за законом.**

1. Загальна характеристика цивільного права в Україні

Цивільне право – галузь права України, яка регулює майнові й особисті немайнові відносини фізичних і юридичних осіб.

Цивільне законодавство України представляє собою систему взаємозалежних законодавчих та інших нормативних актів, що містять цивільно-правові норми і регулюють всі цивільно-правові відносини в суспільстві. До основних джерел цивільного права України відносять:

1) Конституцію України, відповідні положення якої встановлюють основи цивільно-правових відносин у суспільстві, закріплюючи форми власності, основи цивільно-правового регулювання товарно-грошових відносин, порядок і способи захисту права власності, основних немайнових прав і свобод особи та ін.

2) Цивільний кодекс України – єдиний законодавчий акт, що містить в собі цивільно-правові норми. Цивільний кодекс України є основним правовим актом, що регулює цивільні правовідносини в суспільстві: право власності, особисті немайнові права фізичної особи, зобов'язальне право, окремі види цивільних договорів, спадкове право тощо. Діючий Цивільний кодекс України було прийнято 18 липня 1963 р. і введено в дію з 1 січня 1964 р. Багато статей Цивільного кодексу останніми роками виключені або змінені.

Внутрішня побудова Цивільного кодексу України відповідає структурі галузі цивільного права, тобто Кодекс має Загальну й Особливу частини.

Загальна частина Цивільного кодексу містить норми, що визначають підстави (юридичні факти) виникнення цивільних прав і обов'язків, здійснення цивільних прав і їх захист, поняття суб'єктів права, представництва, доручення, позовної давності.

Особлива частина Цивільного кодексу регулює відносини власності, зобов'язальні відносини, авторське право і суміжні права, спадкування. Значна частина статей особливої частини Цивільного кодексу скасована в останні роки.

2. Функції цивільного права

Термін “функція” походить від латинського слова *functio*, яке означає виконання, здійснення. Вважається, що функції права поряд з методом правового регулювання і принципами права становлять правові категорії, які відображають, основні елементи змісту сучасного права і характеризують його в цілому.

Функції цивільного права – це напрями впливу цивільно-правових норм на суб'єктів права.

Цивілістична наука, цивільне законодавство, практика розрізняють такі функції цивільного права: регулятивну, охоронну, попереджувально-виховну та попереджувально-стимулюючу.

Слід розрізняти матеріальне і формальне здійснення цивільного права:

Матеріальне здійснення права – це його фактичне функціонування, яке залежить від потенційної придатності і узгодженості матеріальних положень права. Здійснення норми права визначається станом суспільного життя, вимогами часу, характером населення держави та іншими матеріальними чинниками.

Формальне здійснення права – це процес застосування абстрактної норми до конкретного випадку. Чим простіший пошук необхідної для застосування норми права і надійніший його результат, тим краще функціонує норма, тим краще вона виконує свою функцію, і навпаки.

3. Цивільно-правові відносини

Цивільне право регулює широке коло різноманітних відносин:

1) майнові відносини. Майнові відносини «обслуговують» економічну сферу діяльності людини, задоволення її матеріальних потреб. Це – відносини власності, відносини, що виникають з договорів, а також із заподіяння майнової шкоди. У такі стосунки практично щодня, якщо не щогодини, вступає кожна людина;

2) особисті не майнові відносини, пов'язані з майновими. Такими є відносини, пов'язані з авторським правом, правом на винахід чи відкриття;

3) особисті не майнові відносини, не пов'язані з майновими. У цьому разі йдеться про відносини, пов'язані з захистом прав, невіддільних від особистості й тому непередаваних і невідчужуваних. Такими є ім'я, честь, гідність. Цивільно-правові норми регулюють відносини, пов'язані з захистом цих особистих прав.

Як і всі правові відносини, цивільні правовідносини мають свій склад (структуру): суб'єкти цивільних правовідносин. До них належать фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства), юридичні особи (організації, підприємства, установи), Українська держава, Автономна Республіка Крим, органи місцевого самоврядування; об'єкт цивільних правовідносин. Це – матеріальні та нематеріальні блага, із приводу яких виникли правовідносини. До матеріальних благ належать: майно (речі, гроші, цінні папери), роботи і послуги. До нематеріальних – здобутки інтелектуальної діяльності (твори науки, літератури, мистецтва), ім'я, честь, гідність, ділова репутація, торгова марка, фірмовий знак та ін.; зміст цивільних правовідносин. Він включає суб'єктивні права і відповідні їм юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин.

4. Право власності та його конституційний захист

1) примусове відчуження об'єктів права приватної власності. Мотивом такого відчуження може бути лише суспільна необхідність. Примусове відчуження об'єкта приватної власності в мирний час здійснюється тільки за умови попереднього і повного відшкодування його вартості. Примусове відчуження об'єкта приватної власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану допускається з подальшим повним відшкодуванням його вартості;

2) конфіскація майна. Вона може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Головний цивільно-правовий засіб захисту права власності — подання позову. Позов – це звернення до суду за захистом порушеного права. Право власності захищається через такі позови:

■ віндикаційний позов – спрямований на витребування свого майна з чужого незаконного володіння;

■ негаторний позов – спрямований на усунення перешкод у здійсненні повноважень власника. Наприклад, власник не може повною мірою

використовувати належну йому земельну ділянку, тому що проїзд до неї загороджений сусідньою будівлею. У цьому разі власник ділянки має право подати негативний позов

5. Поняття, підстави та види представництва

Представництво – це правовідношення, відповідно до якого одна особа (представник) на підставі набутих нею повноважень виступає і діє від імені іншої особи, яку представляє, створюючи, змінюючи чи припиняючи безпосередньо для неї цивільні права та обов'язки.

Представництво характеризується наступними ознаками:

- цивільні права та обов'язки належать одній особі, а здійснюються безпосередньо іншою;
- представник вчиняє певні юридичні дії (вчинення виключно фактичних (не юридичних) дій представництвом не охоплюється);
- представник діє не від свого імені, а від імені іншої особи;
- представник діє виключно в межах наданих йому повноважень;
- правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє. Якщо укладена представником угода спричинила для контрагента збитки, то зобов'язаною стороною буде не представник, а та особа, яка надала йому повноваження для вчинення цієї угоди.

Особливості має так зване комерційне представництво. Комерційним представником є особа, яка постійно і самостійно представляє підприємців при укладанні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Комерційне представництво здійснюється на підставі договору, укладеного в письмовій формі, який містить перелік повноважень представника, а при відсутності вказівок на такі повноваження – також довіреності.

Різновидом даного представництва є так зване статутне представництво, коли відповідно до статуту чи положення керівний працівник (директор, ректор, начальник, голова) наділений повноваженнями виступати у цивільному обігу від імені юридичної особи.

Представництво за договором – це таке представництво, яке виникає в результаті угоди між представником та особою, яку він представляє. Для здійснення даного представництва потрібно отримати довіреність, яку той, кого представляють, видає представникові як доказ наданих йому повноважень.

Представником може бути не кожний суб'єкт цивільного права. Необхідною умовою правосуб'єктності представника є наявність у нього прав і дієздатності. Тому представниками не можуть виступати особи, які не досягли повноліття чи перебувають під опікою або піклуванням. Не дозволяється укладати через представника угод, які за своїм характером вимагають особистої присутності особи: складати заповіт, укладати договір довічного утримання тощо.

6. Поняття, види зобов'язань, підстави їхнього виникнення і припинення

Зобов'язання – правовідносини, у силу яких одна сторона (кредитор) вправі вимагати від іншої сторони (боржника) визначеного поведження у свою користь. Таким чином уповноваженою особою (носієм права, що впливає з зобов'язання) у зобов'язанні є кредитор.

Види зобов'язань:

1) за розподілом прав і обов'язків розрізняють односторонні і двосторонні (взаємні) зобов'язання. В односторонньому зобов'язанні одна сторона є носієм прав, а інша – носієм обов'язків. У двосторонньому зобов'язанні права й обов'язки покладені на обох сторін;

2) за підставами виникнення розрізняють договірні і позадоговірні зобов'язання (зобов'язання з правопорушень, заподіяння шкоди й інших юридичних фактів);

3) за спрямованістю розрізняють регулятивні й охоронні зобов'язання. Регулятивні зобов'язання “обслуговують” цивільний оборот, тобто правомірний перехід прав і обов'язків від одних осіб до інших. Охоронні зобов'язання націлені на відновлення порушених прав.

Підстави виникнення і припинення зобов'язань – це юридичні факти, у силу яких виникають і припиняються зобов'язання.

До підстав виникнення зобов'язань відносять як дії, так і події. Дії можуть бути правомірними і неправомірними:

1) угоди;

2) заподіяння шкоди (наприклад, необережне ставлення, пошкодження чужого майна);

3) безпідставне збагачення, тобто придбання майна однією особою за рахунок іншого, якщо це не обумовлено законом чи договором (наприклад, присвоєння скарбу чи знахідки).

Події, як правило, породжують зобов'язання в сукупності з діями. Наприклад, загибель майна в результаті паводка тягне зобов'язання виплатити страхову суму тільки тоді, коли майно було попередньо застраховане.

Підстави припинення зобов'язань:

1) належне (тобто відповідне умовам) виконання зобов'язання. Це найбільш бажаний варіант припинення зобов'язання. При цьому права кредитора реалізовані, а обов'язки боржника – вичерпані;

2) неможливість виконання з незалежних від боржника причин. Наприклад, індивідуально-визначена (незамінна) річ, що була предметом зобов'язання, загинула без вини боржника;

3) новація угоди. При цьому старе зобов'язання припиняється за згодою сторін, а нове виникає;

4) прощення боргу;

5) залік, тобто погашення зустрічних, однорідних, безперечних вимог, термін яких уже наступив;

6) збіг в одній особі боржника і кредитора. Наприклад, боржник став спадкоємцем кредитора;

7) смерть фізичної особи чи ліквідація юридичної особи.

7. Спадкове право

Спадкове право – це сукупність правових норм, що регулюють порядок переходу прав і обов'язків померлої особи за правом спадкування.

Спадкування – це перехід майнових прав і обов'язків (спадщини) померлого (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Спадкування є одним із способів придбання власності громадян. Спадкування виникає у випадку смерті громадянина або визнання його померлим у судовому порядку.

У спадщину переходять майно і такі юридичні відносини, як зобов'язання, права і борги спадкодавця. Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця або день, коли набирає чинності рішення суду про оголошення особи померлою. Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відоме – місце знаходження майна або основної його частини.

Спадкодавцями можуть бути тільки фізичні особи. Спадкоємцями можуть бути особи, що були в живих на час смерті спадкодавця, а також діти померлого, зачаті за життя і народжені після його смерті.

Є категорія осіб, яких називають негідними спадкоємцями. Це особи, що навмисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого зі спадкоємців або вчинили замах на життя цих осіб, а також батьки чи повнолітні діти, що злісно ухилялися від виконання обов'язків з утримання спадкодавця. Ці особи не мають права на спадщину.

Крім фізичних осіб, спадкоємцями можуть бути юридичні особи, держава, інші суб'єкти цивільних прав і обов'язків.

Держава є спадкоємцем, якщо:

- 1) це прямо зумовлено в заповіті;
- 2) немає інших спадкоємців за законом чи заповітом;
- 3) всі спадкоємці відмовилися від спадщини;
- 4) всі спадкоємці позбавлені права спадкування;
- 5) жоден зі спадкоємців не прийняв спадщини.

8. Спадкування за заповітом і за законом

Норми цивільного права встановлюють дві підстави спадкування: за заповітом та законом.

Спадкуванню за заповітом віддається перевага, тому що він втілює волю спадкодавця.

Заповіт – це розпорядження своїм майном на випадок смерті.

Цивільне право України виходить із принципу свободи заповіту. Це означає, що заповідач може:

- 1) залишити своє майно одному або декільком особам незалежно від наявності родинних відносин з ними, а також юридичним особам чи державі;
- 2) позбавити права спадкування одного, декількох або всіх спадкоємців за законом;
- 3) покласти на спадкоємця за заповітом виконання будь-якого

зобов'язання. Наприклад, він може зобов'язати спадкоємця надати право довічного користування частиною житлового будинку особі, що не належить до кола спадкоємців;

4) в будь-який час змінити або скасувати заповіт. Заповіт не числа юридичних актів, що носять виключно особистий характер можливе складання заповіту тільки від свого імені. Заповіт підписується заповідачем і засвідчується нотаріусом або інших коло яких визначено законодавством України. Не мають права заповіт особи, що не мають цивільної правосуб'єктності недієздатні.

Спадкування за законом має місце в наступних випадках:

- 1) коли відсутній заповіт;
- 2) коли відсутні спадкоємці за заповітом.

Перша і друга черги спадкоємців за законом

Онуки і правнуки спадкодавця залучаються до спадщини в порядку представлення. Вони є спадкоємцями першої черги тільки тоді, коли в час смерті спадкодавця немає в живих того з їхніх батьків, хто був би спадкоємцем. Онуки і правнуки, таким чином, замінюють, представляють своїх батьків як спадкоємців.

Друга черга спадкоємців за законом залучається до спадкування тільки тоді, коли відсутні спадкоємці першої черги або вони відмовилися від прийняття спадщини. Вона включає:

- братів і сестер померлого;
- діда і бабку як з боку батька, так і з боку матері померлого.

До числа спадкоємців за законом належать непрацездатні особи, що були на утриманні померлого не менш ніж рік до його смерті (це не обов'язково родичі). Вони спадкують нарівні зі спадкоємцями тієї черги, що залучається до спадщини.

Право на обов'язкову частку у спадщині

Цивільне право України певною мірою обмежує заповідальну свободу – свободу розпорядження своїм майном на випадок смерті. Незалежно від волі заповідача деякі особи мають право на обов'язкову частку у спадщині. До таких осіб належать:

- 1) неповнолітні діти спадкодавця (у тому числі усиновлені);
- 2) повнолітні непрацездатні діти спадкодавця (у тому числі усиновлені);
- 3) непрацездатне подружжя спадкодавця;
- 4) непрацездатні батьки (усиновителі) спадкодавця;
- 5) непрацездатні утриманці спадкодавця. Всі ці особи успадковують дві третини частки спадкоємного майна, що належала б їм за відсутності заповіту.

Для того, щоб визначити цю частку, вдаються до юридичної фікції – припускають, що заповіт відсутній. Спадкове майно уявно поділяється між спадкоємцями за законом. Припустимо, що їх троє, у тому числі – спадкоємець, що має право на обов'язкову частку у спадщині. За відсутності заповіту кожний дістав би одну третину майна померлого. Але, оскільки

заповіт існує, спадкоємець, що має право на обов'язкову частку у спадщині, одержить лише дві третини цієї частки, тобто дві дев'ятих майна спадкодавця. Інша частина майна буде успадкована спадкоємцями, призначеними заповітом.

ТЕМА 5. ТРУДОВЕ ПРАВО

План.

1. Предмет і система трудового права.
2. Джерела трудового права.
3. Основні принципи трудового права.
4. Суб'єкти трудового права.
5. Трудові правовідносини.
6. Колективні договори та угоди.
7. Правова організація працевлаштування.
8. Трудовий договір: поняття, умови укладання, форма, строк і види трудового договору.
9. Робочий час.
10. Час відпочинку.
11. Правове регулювання оплати праці.

1. Предмет і система трудового права

Трудове право – провідна галузь українського права, яка є системою правових норм, що регулюють сукупність трудових відносин працівників з роботодавцями, а також інші відносини, що впливають з трудових або тісно пов'язані з ними і встановлюють права й обов'язки в галузі праці на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та відповідальності у разі їх порушення.

Предмет трудового права – це основа, база, з огляду на яку постає потреба з'ясувати взаємозв'язок працівників з роботодавцями з приводу праці, причому не всякої праці, а тільки тієї, що пов'язана з її суспільною організацією або впливає з неї, створюючи відповідний комплекс, де трудові відносини є головними.

Трудове право поділяється на дві групи. Перша – загальна частина, до якої входять такі інститути:

- 1) поняття і предмет трудового права;
- 2) основні принципи трудового права;
- 3) джерела трудового права;
- 4) суб'єкти трудового права;
- 5) трудові правовідносини;
- 6) колективний договір;
- 7) правова організація працевлаштування працівників.

Друга група самостійних інститутів трудового права утворює особливу частину трудового права, до якої входять:

- 1) трудовий договір;
- 2) робочий час і час відпочинку;
- 3) оплата праці;
- 4) трудова дисципліна;
- 5) матеріальна відповідальність;
- 6) охорона праці;
- 7) поєднання роботи з навчанням;
- 8) нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю;
- 9) трудові спори.

2. Джерела трудового права

Джерела трудового права – це різноманітні нормативні акти органів державної влади та управління, що регулюють трудові та інші відносини, тісно з ними пов'язані, можуть бути двох видів:

- 1) що містять тільки норми трудового права (наприклад, Кодекс законів про працю України);
- 2) що містять норми різних галузей права, в тому числі трудового (їх називають комплексними).

Серед основних джерел трудового права слід виділити Конституцію України від 28 червня 1996 р. і КЗпП України від 10 грудня 1971 р.

Конституція України як Основний Закон нашої держави забезпечує єдність правового регулювання праці на всіх підприємствах незалежно від форми власності, закріплює принципи такого регулювання, які реально виявляються у конституційних трудових правах, в юридичних гарантіях щодо всієї системи трудового законодавства.

3. Основні принципи трудового права

Першу групу складають три основних принципи трудового права:

- 1) свобода праці й зайнятості, заборона примусової праці (ст. 43 Конституції України, ст. 5, 21, 49-4 КЗпП України);
- 2) право на працю, захист від безробіття, допомога в працевлаштуванні та матеріальна підтримка безробітних (ст. 43 Конституції України, ст. 2, 5, гл. III);
- 3) рівноправність у праці й зайнятості, заборона дискримінації в праці (ст. 24 Конституції України, ст. 2, 2¹ КЗпП України).

Друга група:

1) справедлива винагорода за виконану роботу. Правове забезпечення здійснюється нормами інститутів:

- 1.1) оплата праці;
- 1.2) гарантії і компенсації;

2) охорона праці. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:

- 2.1) трудовий договір (прийняття на роботу, переведення на іншу роботу);
 - 2.2) охорона праці як загальний інститут, в тому числі як посилена охорона праці жінок і молоді, контроль за охороною праці;
 - 2.3) норми матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові в разі трудового каліцтва;
 - 3) право на відпочинок. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:
 - 3.1) робочий час;
 - 3.2) час відпочинку;
 - 3.3) поєднання роботи з навчанням;
 - 4) захист трудових прав. Цей принцип забезпечується нормами таких інститутів:
 - 4.1) нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства;
 - 4.2) повноваження профспілок і трудових колективів;
 - 4.3) трудові спори.
- До третьої групи належать такі принципи:
- 1) безплатна професійна підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:
 - 1.1) працевлаштування і зайнятість населення;
 - 1.2) трудовий договір;
 - 1.3) робочий час;
 - 1.4) оплата праці й гарантійні виплати;
 - 2) виконання трудових обов'язків сторонами трудового договору. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:
 - 2.1) трудова дисципліна;
 - 2.2) трудовий договір (дисциплінарні звільнення);
 - 2.3) матеріальна відповідальність сторін трудового договору за заподіяну шкоду;
 - 2.4) розгляд трудових спорів.

4. Суб'єкти трудового права

Можливість бути суб'єктом трудового права обумовлена наявністю трудової правоздатності й трудової дієздатності. У трудовому праві працівник володіє єдиною правосуб'єктністю і в повному обсязі – з досягненням 16-річного віку, а в окремих передбачених законом випадках – 15 і 14-річного віку (ст. 188 КЗпП України).

Головним суб'єктом трудового права є працівники (робітники й службовці), їх правовий статус переважно єдиний для всіх працівників, де б вони не працювали. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні й працівники із зниженою працездатністю (інваліди, пенсіонери, ветерани праці). Правовий статус останніх відображає підвищені гарантії права

на працю, підвищений захист їх організму від шкідливих чинників, пов'язаних з виробництвом.

Важливим суб'єктом трудового права є власник або уповноважений ним орган – роботодавці будь-якої форми власності, дозволеної чинним законодавством України.

Трудовий колектив як суб'єкт трудового права має реальний вплив на державних і колективних підприємствах. Його правовий статус визначений спеціальним Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) від 3 березня 1998 року. Важлива роль у регулюванні трудових відносин належить також профспілкам як суб'єктам трудового права.

5. Трудові правовідносини

Правовідносини є основним поняттям правової науки. За усталеним визначенням, це суспільні відносини, врегульовані нормою права. Відповідно трудові правовідносини – це врегульовані трудовим законодавством трудові й тісно пов'язані з ними відносини працівників у галузі праці.

Ядром правовідносин у сфері трудового права є трудові правовідносини, що визначаються як добровільний правовий зв'язок працівника з роботодавцем (підприємством чи фізичною особою), за яким працівник зобов'язується здійснювати обумовлену трудову функцію, виконуючи правила внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати винагороду за певний трудовий внесок і створювати умови праці відповідно до законодавства, колективного трудового договору.

До основних підстав виникнення трудових правовідносин належать:

- 1) укладення трудового договору;
- 2) адміністративно-правовий акт (призначення на посаду, затвердження, розподіл молодих фахівців тощо);
- 3) факт обрання на відповідну посаду (за конкурсом, депутатом тощо);
- 4) факт погодження з відповідними особами.

6. Колективні договори та угоди

Легальне визначення поняття колективного договору не дається ні в Законі України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року, ні в КЗпП України. Колективний договір – це письмова нормативна угода між власником або вповноваженим ним органом і трудовим колективом, від імені якого виступає профспілковий комітет чи інший уповноважений трудовим колективом орган. Цією угодою визначаються взаємні зобов'язання сторін у галузі трудових і соціально-економічних відносин.

Колективні договори та угоди можуть бути таких видів:

- 1) колективний договір підприємства, установи, організації;
- 2) колективний договір структурного підрозділу підприємства в межах його компетенції.

Може бути угода на галузевому рівні, сторонами якої виступають власники, об'єднання власників або уповноважені ними органи, профспілки чи об'єднання профспілок або інших представницьких організацій працівників, які мають відповідні повноваження щодо ведення переговорів, укладення угод та реалізації їх норм.

Угода може бути і на регіональному рівні, що укладається між місцевими органами державної влади або регіональними об'єднаннями підприємців, об'єднаннями профспілок чи іншими уповноваженими трудовим колективом органами.

Основна вимога колективного договору полягає в тому, що його умови можуть тільки покращувати становище працівників порівняно з чинним законодавством, а умови, що погіршують умови праці працівників, визнаються Законом недійсними (ст. 5 Закону України “Про колективні договори і угоди” від 1 липня 1993 р.).

7. Правова організація працевлаштування

Правове забезпечення залучення громадян України до сфери трудової діяльності здійснюється відповідною системою норм, до яких належать Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р., Кодекс законів про працю України, Положення про державну службу зайнятості від 24 червня 1991 р.

Безробітними Закон визнає працездатних громадян працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку або інших передбачених чинним законодавством доходів через відсутність належної роботи, зареєстровані в державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу й здатні приступити до праці.

Працевлаштування є передумовою такого явища, як зайнятість, і гарантією останнього. Це процес підшукування необхідної роботи, підготовки до неї та влаштування на цю роботу. Розрізняють працевлаштування в широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні – це процес будь-якого влаштування на роботу, в тому числі й самостійного, і з допомогою служби зайнятості. У вузькому розумінні працевлаштування – це діяльність відповідних державних органів зі сприяння громадянам України у відшуканні потрібної роботи й улаштуванні на неї, включаючи процеси професійної підготовки, перепідготовки та ін.

Реальне піклування щодо поліпшення умов життя громадян у разі втрати ними роботи та безробіття держава реалізує шляхом встановлення соціальних гарантій та компенсацій, рівень яких залежить від можливостей країни на відповідному розвитку. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» існують такі види гарантій:

- 1) допомоги з безробіття;
- 2) виплати стипендій на період підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації за направленням служби зайнятості;
- 3) особливі при вивільненні працівників з підприємств, установ, організацій (статті 49²–49⁴ КЗпП України);
- 4) додаткова матеріальна допомога безробітним і членам їхніх сімей.

8. Трудовий договір: поняття, умови укладання, форма, строк і види трудового договору

Сторонами трудового договору як двосторонньої угоди є: працівник (робітник або службовець), власник підприємства, установи, організації або вповноважений ним орган чи фізична особа.

Вік, з досягненням якого громадянин набуває трудової правосудності в повному обсязі – 16 років, як виняток, за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 15 років.

Зміст трудового договору – це сукупність умов, якими визначаються права й обов'язки сторін. Вони поділяються на два види:

- 1) умови, що визначаються угодою сторін;
- 2) умови, що встановлюються законодавством про працю.

Умови трудового договору, що визначаються угодою сторін, залежно від волевиявлення цих сторін класифікуються так:

1) обов'язкові (необхідні), без домовленості про які трудовий договір вважається недійсним;

2) факультативні (додаткові).

До обов'язкових (необхідних) належать такі умови:

1) про трудову функцію, тобто ким буде працівник – техніком, оператором, слюсарем тощо;

2) про місце роботи, тобто де саме він працюватиме (із зазначенням цеху, відділення чи без визначення місця роботи);

3) про строк дії трудового договору (на невизначений чи на певний строк тощо);

4) про час початку виконання трудової функції (через день, два чи тиждень тощо);

5) про розмір винагороди за виконану роботу.

Аспекти факультативних (додаткових) умов трудового договору не є обов'язковими, але якщо сторони домовляться про них, то стають такими:

1) про встановлення випробування (ст. 26 КЗпП України);

2) про встановлення неповного робочого дня або тижня (ст. 56 КЗпП України);

3) про роботу в одну зміну при багатозмінному режимі праці;

4) забезпечення житлом;

5) надання для дитини працівника місця в дошкільних дитячих закладах (яслах, садку).

Підстави для припинення трудового договору поділяються на чотири групи:

1) за угодою сторін;

2) з ініціативи працівника;

3) з ініціативи власника або уповноваженого ним органу;

4) з ініціативи третьої особи, яка не є стороною трудового договору.

Загальні підстави передбачені ст. 40 КЗпП України. До них належать:

1) зміни в організації виробництва та праці, в тому числі ліквідація, реорганізація або перепрофілювання підприємства (установи, організації), скорочення чисельності або штату працівників;

2) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі;

3) систематичне невиконання працівником трудових обов'язків без поважних причин;

4) прогул без поважних причин, у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня;

5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців унаслідок тимчасової непрацездатності;

6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;

7) поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

8) учинення розкрадання за місцем роботи (в тому числі дрібного) майна власника.

9. Робочий час

Робочий час – це встановлений законом або на його основі час (неповний робочий час), коли працівник повинен бути на робочому місці й виконувати обумовлену трудову функцію.

Тривалість робочого часу, яку можна поділити на такі види:

1) нормальна тривалість робочого часу, що не може перевищувати 40 годин на тиждень (ч. 1 ст. 50 КЗпП України);

2) скорочений робочий час, який за тривалістю менше нормального, але з оплатою праці як за нормальну тривалість і має такі особливості: встановлюється лише законом, поширюється тільки на окремі категорії працівників (з урахуванням їх віку, умов та інтенсивності праці, специфіки трудових функцій тощо). Зокрема, для неповнолітніх тривалість робочого часу встановлюється 36 годин на тиждень, а для осіб віком 15-16 років і учнів віком 14-15 років, які працюють, – 24 години на тиждень, для працівників, які працюють у несприятливих умовах (шкідливих, важких), залежно від рівня шкідливого впливу на їхнє здоров'я, і для інших тривалість робочого часу встановлюється 24 години на тиждень.

Має певні особливості й такий вид робочого часу, як неповний робочий час, який менший за нормальний нормований і скорочений. Як правило, неповний робочий час встановлюється як під час прийняття на роботу, так і пізніше. Характерні ознаки цього виду робочого часу:

1) як правило, він встановлюється за угодою сторін трудового договору;

2) оплата праці здійснюється згідно з нормами виробітку чи залежно від відпрацьованого часу;

3) обсяг трудових прав працівників не обмежується;

4) може встановлюватись як неповний робочий день і як неповний робочий тиждень;

5) для окремих працівників власник зобов'язаний встановити неповний робочий час (це вагітні жінки, а також жінки, які мають дитину віком до 14 років або дитину-інваліда).

Ненормований робочий день – це особливий режим праці. Він встановлюється для окремих категорій працівників (керівників підприємств, структурних підрозділів, юрисконсультів та ін.), коли тривалість їхньої праці не піддається точному обліку, а робота виконується понад нормальну тривалість робочого дня без додаткової оплати й без компенсації відгулом, а лише додатковою відпусткою тривалістю до семи календарних днів.

Нічний робочий час визначається законом з 10 години вечора до 6 години ранку (ст. 55 КЗпП України) і має таку особливість, як заборона залучати до роботи в нічний час вагітних жінок і жінок, які мають дітей до трьох років, осіб, молодших 18 років.

Облік робочого часу повинен здійснювати власник підприємства. Існують такі види обліку робочого часу:

- 1) щоденний, коли працівник має однакову тривалість щоденної роботи;
- 2) щотижневий, коли кожного тижня однаково реалізується тижнева норма робочих годин (наприклад, 40, 24, 6 чи менше);

10. Час відпочинку

Кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45 Конституції України 1996 року). Це право забезпечується різними способами, найголовніші з яких:

- 1) надання днів щотижневого відпочинку;
- 2) щорічна оплачувана відпустка;
- 3) встановлення скороченого робочого дня.

Час відпочинку – частина календарного часу, коли працівник вільний від виконання трудової функції і має право використовувати його за власним розсудом. До видів часу відпочинку належать:

- 1) перерви протягом робочого дня чи зміни;
- 2) щоденний відпочинок між робочими днями (змінami);
- 3) щотижневі вихідні дні;
- 4) щорічні святкові й неробочі дні;
- 5) щорічні відпустки.

Найтривалішою і найпоширенішою є щорічна відпустка, до якої належать:

- 1) основна;
- 2) додаткова за роботу в шкідливих та важких умовах праці та за особливий характер праці;
- 3) інші додаткові, передбачені законодавством.

Основна щорічна відпустка не може тривати менше 24 календарних днів. Надається вона працівникові за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Право на основну чи додаткову відпустку в перший рік роботи працівник має після шести місяців безперервної праці на

даному підприємстві, а за другий і наступні роки щорічні відпустки надаються в будь-який час відповідно до графіка черговості надання відпусток.

11. Правове регулювання оплати праці

Заробітна плата – це винагорода (обчислена, як правило, у грошовому вираженні), яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу (ст. 1 Закону України «Про оплату праці»).

На відміну від загального поняття заробітної плати основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування) і посадових обов'язків, тобто у вигляді тарифної ставки (окладу), відрядних розцінок для робітників чи посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці (доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати тощо).

У ст. 23 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року визначено три форми виплати заробітної плати. За першою формою заробітна плата виплачується працівникам у грошових знаках, що мають законний обіг на території України. Другою формою є можливість її виплати банківськими чеками. Третя форма, як виняток, припускає можливість виплати заробітної плати натурою, але вона має реалізуватися через колективні договори й тільки частково.

Системи оплати праці поділяються на види залежно від того, що береться за основу виміру праці. Так, якщо оплата праці нараховується за встановлений відпрацьований час, то це погодинна система оплати праці. Нарахування ж заробітної плати за кількість виробленої продукції належної якості називають відрядною системою заробітної плати. Обидві системи мають певні різновиди. Наприклад, відрядна система поділяється на пряму відрядну, відрядно-прогресивну, відрядно-преміальну і акордну. Погодинна ж система оплати праці поділяється на погодинну, поденну і помісячну.

ТЕМА 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

- 1. Основні поняття і система кримінального права України. Функції і принципи кримінального права.**
- 2. Характеристика Кримінального кодексу України. Структура**
- 3. кримінального-правової норми.**
- 4. Кримінальна відповідальність та її підстави. Поняття кримінальної відповідальності.**
- 5. Поняття злочину та його ознаки.**
- 6. Поняття складу злочину. Ознаки складу злочину. Поняття**

- кваліфікації злочинів.
7. Стадії злочину.
 8. Співучасть у злочині. Види співучасників. Види злочинних груп. особливість кримінальної відповідальності при співучасті.
 9. Добровільна відмова від вчинення злочину. Особливість кримінальної відповідальності при добровільній відмові від вчинення злочину.
 10. Кримінальне покарання. Поняття та ознака. Система кримінальних покарань.
 11. Особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх. Вік кримінальної відповідальності та злочини, за які встановлена кримінальна відповідальність неповнолітніх.

1. Основні поняття і система кримінального права України. Функції і принципи кримінального права

Теорія кримінального права – це вчення про злочин, вчення про склад злочину, вчення про покарання, вчення про кримінальну відповідальність за конкретні злочини тощо.

Кримінальні закони видаються тільки Верховною Радою України. Ніякі інші державні органи або посадові особи не правомочні видавати норми кримінального права.

Кримінальне право має властивий тільки йому предмет і метод правового регулювання – це метод правової охорони суспільних цінностей і відносин.

Злочин і покарання – дві головні інституції кримінального права.

Кримінальне право має загальнообов'язкову нормативність, формальну визначеність і державну забезпеченість, а також властиві йому предмет і метод правового регулювання.

Кримінальне право як галузь права являє собою сукупність (систему) юридичних норм, прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Основна функція кримінального права – охоронна. Воно охороняє відносини, що регулюються або виникають в інших галузях права .

Кримінальному праву властива також регулятивна функція, яка полягає в тому, що спеціальні норми кримінального права дозволяють державним органам не притягати особу до відповідальності або до виконання покарання, забороняючи їй вчинювати суспільно небезпечні дії (бездіяльність), у той самий час вимагають правомірної поведінки після вчинення злочину. Норми кримінального права зокрема регулюють поведінку людини у ризикованих ситуація (необхідна оборона) що виключає відповідальність при правомірному захисті від злочинного посягання, звільнення від кримінальної відповідальності, погашення і зняття судимості.

Кримінальне право виконує запобіжну функцію, про що свідчить недопущення порушення кримінально-правових норм свідомими громадянами. Кримінальному праву притаманний принцип особистої відповідальності.

Суб'єктом злочину, тобто особою, яка може нести кримінальну відповідальність, є лише фізична особа, яка обов'язково є осудною. Покарання має персональний, особистий характер і може застосовуватися тільки до конкретної особи, яка визнана судом винною у вчиненні злочину. Важливим принципом кримінального права є також принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання. Кримінальна відповідальність і призначення покарання максимально конкретизовані й індивідуалізовані, виходячи з конкретних обставин вчиненого злочину з урахуванням особи винного.

2. Характеристика Кримінального кодексу України. Структура кримінального-правової норми

Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, що набрав чинності з 1 вересня 2001 р.

Концептуальними положенням Кримінального кодексу є:

- 1) кримінально-правова охорона основ національної безпеки України, особи, її прав і свобод, власності й правового порядку від злочинних посягань;
- 2) закріплення єдності законодавчого встановлення кримінальної відповідальності (такі норми зосереджуються лише в Кримінальному Кодексі);
- 3) встановлення юридичного складу злочину в діях особи, що фіксується в кримінально-правовій нормі;
- 4) закріплення особистої і винної відповідальності;
- 5) посилення відповідальності за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів і посилення боротьби з організованою злочинністю;
- 6) урізноманітнення кримінально-правового впливу, що сприяє справедливості кари залежно від тяжкості вчиненого злочину й особи засудженого;
- 7) істотне зниження санкцій порівняно зі старим Кримінальним кодексом;
- 8) можливість звільнення від кримінальної відповідальності (при дієвому каятті, примиренні з потерпілим у справах про злочини невеликої тяжкості тощо), а також звільнення від покарання (наприклад, з певними випробуваннями, при умовно-достроковому звільненні тощо);
- 9) відмова від покарання у вигляді смертної кари і заміна її довічним позбавленням волі;
- 10) заохочення позитивної посткримінальної поведінки (наприклад, звільнення від відповідальності учасника організованої групи, який повідомив в органи влади про діяльність цієї групи і сприяв її розкриттю тощо);
- 11) пом'якшення відповідальності неповнолітніх порівняно з дорослими злочинцями.

Кримінальний кодекс України поділено на Загальну й Особливу частини. Загальна частина передбачає кримінально-правові норми узагальненого характеру, в яких відображаються підстави кримінальної відповідальності, чинність закону в часі й просторі, поняття злочину та його види, співучасть у

злочині, повторність і рецидив злочинів тощо. Особлива частина передбачає конкретизовані норми про відповідальність за окремі злочини й зазначені покарання щодо осіб, які їх вчинили.

3. Кримінальна відповідальність і її підстави. Поняття кримінальної відповідальності

Кримінальна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності. Вона є відповідальністю ретроспективною, тобто відповідною реакцією держави на вчинене в минулому порушення права. Її можна визначити як право держави обмежувати права і свободи людини. Кримінальна відповідальність характеризується тим, що:

1) органи правосуддя мають визнати особу винною у вчиненні злочину, як наслідок – цю особу примушують виконувати негативну правову роль у суспільстві й державі;

2) державна оцінка вчиненого злочину має вираження в осуді злочинця та його діяння в обвинувальному вироку суду;

3) вид і міра обмежень особистого (наприклад, позбавлення волі), майнового (наприклад, стягнення штрафу) або іншого характеру (наприклад, позбавлення права обіймати певні посади) обирається за встановленими межами відповідальності за вчинений злочин;

4) особа відповідає тільки за реальне вчинення злочину, за який встановлена відповідальність у кримінальному законі.

Кримінальна відповідальність – це особлива правова роль особи (власне її обов'язок) при вчиненні злочину отримати державний осуд, а також обмеження особистого, майнового чи іншого характеру, що визначається обвинувальним вироком суду. Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за один злочин більше одного разу. Це положення відповідає ч. 1 ст. 61 Конституції України.

4. Поняття злочину та його ознаки

У кримінальному праві поняття злочину, є фундаментальною категорією, оскільки вчення про нього лежить в основі всіх кримінально-правових норм.

Частина 1 ст. 11 КК передбачає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». У ч. 2 зазначеної статті закріплені три ознаки злочину:

1) суспільна небезпечність діяння;

2) винність особи;

3) передбаченість діяння в законі про кримінальну відповідальність

Перші дві ознаки – суспільна небезпечність і винність – є матеріальними, що розкривають соціально-психологічну природу злочину, третя – формальна, що відбиває юридичну природу злочину, тобто його протиправність.

Суспільна небезпечність злочину полягає в тому, що при цьому завдається шкода відносинам, які охороняються кримінальним законом, або міститься реальна небезпека заподіяння такої шкоди.

Кримінальна відповідальність настає тільки за наявності вини, за якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Протиправність – це формальна ознака злочину. Вона означає обов'язкову наявність його в кримінальному законі на момент вчинення злочину.

Одним з елементів протиправності є караність злочину. Караність злочину впливає із суспільної небезпечності й протиправності діяння.

5. Поняття складу злочину. Ознаки складу злочину. Поняття кваліфікації злочинів

Законодавець виділяє з усієї сукупності ознак протиправної поведінки лише ті, які характеризують той чи інший злочин, найбільш значущі, типові, що однаково притаманні всім злочинам даного виду (усім крадіжкам, пограбуванням, хуліганствам тощо). У новому Кримінальному кодексі міститься 702 склади злочинів.

Об'єкт злочину відображає те, на що завжди посягає злочин, чому або кому він заподіює певну шкоду.

Об'єктивна сторона – це зовнішня сторона діяння. Вона виражається в дії чи бездіяльності, якою заподіюється шкода чи створюється загроза заподіяння шкоди суспільним відносинам.

Суб'єкт злочину – це фізична особа, яка вчиняє злочин. Відповідно до ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Юридичні особи (підприємства, організації, установи, політичні партії, громадські організації і т. ін.) не можуть бути суб'єктами злочинів.

Кримінальна відповідальність, за загальним правилом, настає з 16 років (ч. 1 ст. 22), а за окремі злочини, перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 (наприклад, убивство, розбій, зґвалтування), відповідальність встановлюється з чотирнадцяти років.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, яка охоплює психічні процеси, свідомість, волю особи в момент вчинення злочину. Ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета злочину. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина особи. Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності й наслідків вчинку, виражене у формі умислу чи необережності (ст. 23 КК).

Кримінальний кодекс України передбачає умисел і два його види – прямий і непрямий (ст. 24 КК). При прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Наприклад,

ухиляючись від призову на строкову військового службу (ст. 335 КК) особа знає про призов, але не бажає виконувати свій конституційний обов'язок.

При непрямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки. Вона прямо не бажає, але допускає настання цих наслідків.

6. Стадії злочину

Стадії вчинення злочину – це певні етапи його здійснення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації злочинного наміру, характером діяння (дії або бездіяльності) та моментом закінчення.

У Кримінальному кодексі України визнаються злочинними і караними три стадії вчинення злочину:

1) готування до злочину;

2) замах на злочин, що разом із готуванням до злочину становить незакінчений злочин;

3) закінчений злочин.

Замах на злочин має місце тоді, коли:

4) вчинено діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення певного злочину;

5) злочин не доведений до кінця;

б) причини закінчення злочину не залежать від волі винного.

7. Співучасть у злочині. Види співучасників . Види злочинних груп. Особливість кримінальної відповідальності при співучасті

Співучастю у злочині визнається умисна спільна участь кількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину (ст. 26 КК). При співучасті об'єднуються кілька осіб і вчиняють злочин спільно і навмисно.

Розрізняють такі види співучасників: виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач, пособник (ст. 27 КК).

Виконавцем (співвиконавцем) вважається особа, яка безпосередньо або шляхом використання інших осіб, що не є суб'єктами злочину, вчинила конкретний злочин.

Організатором визнається особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням (ч. 3 ст. 27КК).

Підбурювачем вважається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Способи підбурювання можуть бути різні (умовляння, підкуп, погрози, примус або інші подібні дії, наприклад вказівки, наказ тощо), але їх об'єднує те, що в результаті в інших співучасників виникає бажання, рішучість учинити злочин.

Пособником визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками. У кримінальному праві розрізняють просту і складну форми

співучасті, під якими розуміють об'єднання співучасників за виконуваними ролями і за стійкістю зв'язків між ними.

Проста співучасть (співвиконавство, співвинність) має місце там, де всі співучасники є виконавцями злочину і, отже, всі вони виконують однорідну роль.

При складній співучасті (співучасті з розподілом ролей) співучасники виконують різні ролі.

За стійкістю зв'язків, а також стійкістю умислу розрізняють вчинення злочину різними злочинними групами:

- 1) групою осіб;
- 2) групою осіб за попередньою змовою;
- 3) організованою групою;
- 4) злочинною організацією.

Вчинення злочину організованою групою можливе тоді, коли в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше осіб, які раніше зорганізувалися у стійке об'єднання саме для вчинення злочину або злочинів.

8. Добровільна відмова від вчинення злочину. Особливість кримінальної відповідальності при добровільній відмові від вчинення злочину

Добровільною відмовою вважається остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1. ст. 17 КК). При закінченому злочині добровільної відмови бути не може. Якщо особа відмовилася добровільно від доведення злочину до кінця, то вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за умови, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину (ч. 2 ст.17 КК).

Поняття добровільної відмови складається з таких ознак:

- 1) остаточне припинення особою готування до злочину;
- 2) відмова від вчинення злочину з волі самої особи;
- 3) розуміння особою можливості доведення злочину до кінця.

9. Кримінальне покарання. Поняття і ознака. Система кримінальних покарань

Кримінальне покарання є необхідним засобом охорони держави, суспільства і безпеки особи від злочинів. У боротьбі зі злочинністю кримінальне покарання має кілька функцій:

1) воно є формою державного правомірного примусу, загроза застосування якого стримує правопорушників;

2) реальне виконання кримінального покарання, впровадження конкретних правообмежувальних процедур до винних осіб чинить сильний вплив як на самого винного, так і на його оточення.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК). Покарання є своєрідним мотиватором законотворчої поведінки. Застосування покарання є одним із завершальних етапів кримінальної відповідальності, юридичним наслідком злочину. Покарання має публічний характер і може бути застосоване тільки за вироком суду від імені держави.

Система покарань містить такі їхні види:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Отже в КК України (ст. 51) передбачено 12 видів покарань.

10. Особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх. Вік кримінальної відповідальності та злочини, за які встановлена кримінальна відповідальність неповнолітніх

Неповнолітні за кримінальним законом отримують особливий правовий статус. По-перше, кримінальній відповідальності підлягають ті неповнолітні, яким до вчинення злочину виповнилося шістьнадцять років. По-друге, у віці від чотирнадцяти до шістьнадцяти років підлягають кримінальній відповідальності не всі особи, що вчинили злочини, а лише ті, які вчинили найнебезпечніші злочини:

- 1) проти життя і здоров'я особи - умисне вбивство (статті 115-117 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122);
- 2) проти статевої свободи й статевої недоторканості особи – зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153);
- 3) проти основ національної безпеки, зокрема, посягання на державного чи громадського діяча (ст. 112), диверсію (ст. 113);
- 4) проти волі, честі й гідності особи. Наприклад захоплення заручників (ст. 147);

5) проти власності – крадіжку (ст. 185), пограбування (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194);

6) проти громадської безпеки – бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258);

7) дії, передбачені частинами 1 і 3 ст. 262 з викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем у складі організованої групи чи вимагання цих предметів поєднане з насильством, небезпечним для життя;

8) проти безпеки руху та експлуатації транспорту – пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини 2 і 3 ст. 289);

9) проти громадського порядку й моральності – хуліганство (ст. 296);

10) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

11) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348), погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, пов'язані із заподіянням йому або близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження (ч. 3 ст. 345), погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча, що призвело до спричинення йому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 346), небезпечні дії (підпал, вибух тощо), що спрямовані на знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349), умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянинові, який виконує громадський обов'язок, або їхнім близьким (частини 2 і 3 ст. 350), умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 252)

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

План.

1. Поняття та особливості сучасного міжнародного права.
2. Система міжнародного права.
3. Джерела міжнародного права.

1. Поняття та особливості сучасного міжнародного права

Міжнародне право – це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами задля реалізації спільних інтересів.

Міжнародне право – це система юридичних принципів і норм договірної і звичаєвого характеру, що виникають у результаті угод між державами й іншими суб'єктами міжнародного спілкування і регулюючих відносини між ними з метою мирного співіснування.

Характерні риси сучасного міжнародного права:

- заборона застосування сили і загрози силою;
- мирне вирішення міжнародних конфліктів;
- гнучке поєднання універсального, загального, регіонального, локального і партикулярного регулювання міжнародних відносин;
- наявність ефективних механізмів створення, забезпечення і застосування міжнародного права;
- зростання питомої ваги норм, що стосуються прав і свобод людини;
- перерозподіл ряду класичних функцій і повноважень держав за рахунок відповідних міждержавних організацій;
- гуманізація міжнародного права;
- зростання ролі процесуальних, процедурних компонентів міжнародного права;
- динамізм і взаємодія з іншими системами управління в процесі регулювання міжнародних відносин;
- розширення сфери міжнародно-правового регулювання.

2. Система міжнародного права

Система міжнародного права – це об'єктивно існуюча цілісність внутрішньо взаємозалежних елементів:

- загальновизнаних принципів;
- норм міжнародного права (договірних і звичайно-правових);
- рішень і рекомендаційних резолюцій міжнародних організацій;
- рішень міжнародних судових органів;
- інститутів міжнародного права.

У процесі створення договірних норм міжнародного права знаходить свій прояв марксистська теорія узгодження воель держав, що лежала в основі радянської доктрини міжнародного нормотворення.

Оскільки переважне число норм міжнародного права створюється державами, що виступають у якості основних авторів міждержавної системи, цю теорію для стислості звичайно називають теорією узгодження воель держав, маючи на увазі, що її положення відносяться і до створення міжнародно-правових норм іншими суб'єктами міжнародного права.

У процесуальнім аспекті більшість міжнародно-правових норм створюється в два етапи:

- 1) узгодження воель суб'єктів міжнародного права щодо правила поведінки;
- 2) надання суб'єктами міжнародного права згоди на юридичну обов'язковість узгоджених правил поведінки.

I. За змістом і місцем в системі міжнародного права:

У свою чергу, в залежності від обсягу змісту і значення, норми діляться на два види:

а) основні, б) підпорядковані

II. За способом створення і формою існування (за джерелами): договірні, звичаєві;

3. Джерела міжнародного права

Міжнародні конвенції

На даний час міжнародний договір займає одне із перших місць серед основних джерел міжнародного права. Він є чітко сформульованою угодою держав, зручним засобом формулювання норм, взаємних прав і обов'язків, що дозволяє йому мати певну перевагу над іншими джерелами міжнародного права. А отже, можна сказати, що *міжнародний договір є універсальним джерелом міжнародного права.*

Міжнародний звичай

Звичай – одне із найдавніших джерел права. В загальному його розумінні звичай – це визнане державою правило поведінки, яке склалося стихійно внаслідок його фактичного одноманітного застосування протягом тривалого часу. В міжнародному праві міжнародний звичай відіграє значну роль як джерело права.

Загальні принципи права

Про загальні принципи міжнародного права вказується в прийнятій Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаннях Націй в 1970 року Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності з Уставом Організації Об'єднаннях Націй. У Декларації розкривається їх зміст й підкреслюється, що принципи Уставу Організації Об'єднаннях Націй є основними принципами міжнародного права.

Судові рішення та доктрини міжнародного права

Міжнародний Суд Організації Об'єднаннях Націй може надавати консультативні висновки, що відповідно говорить про консультативний, юридично не обов'язковий характер. Також на сьогоднішній час мало хто з науковців наважується визнати джерелами міжнародного права й рішення міжнародного арбітражу.

ТЕМА 8. СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

План.

- 1. Судоустрій і принципи здійснення правосуддя в Україні.**
- 2. Основні завдання і функції прокуратури.**
- 3. Правоохоронні органи в Україні, їх завдання.**
- 4. Адвокатура в Україні: основні завдання і функції.**

1. Судоустрій і принципи здійснення правосуддя в Україні

Основними принципами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівноправність усіх учасників перед законом і судом;
- 3) забезпечення доказу провини;
- 4) суперництво сторін і свобод у наданні ними суду своїх доказів і в доведенні суду їхньої переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами;
- 7) забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом;
- 8) обов'язковість рішення суду. Законом можуть бути встановлені й інші принципи судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується на принципах територіальності й спеціалізації.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Конституційний суд України;
- 4) Верховний Суд України.

2. Основні завдання і функції прокуратури

На органи прокуратури відповідно до статті 121 Конституції України покладені наступні завдання:

- 1) підтримка державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадян або держави в суді у визначених законом випадках;

3) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство;

4) нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні примусових заходів, пов'язаних з обмеженням свободи громадян.

Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає в здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом. Формами прокурорського представництва є:

1) звернення до суду з позовами та заявами про захист прав і свобод будь-якої особи, певного кола осіб, юридичних осіб за умови порушення інтересів держави, а також про визнання незаконними правових актів, дій або рішень органів і посадових осіб;

2) участь у розгляді судами справ;

3) внесення апеляційного, касаційного подання на судові рішення або заяви про їх перегляд у зв'язку з новими обставинами, що відкрились.

Вимоги прокурора, що відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян, повинні виконуватися ними негайно або в передбачені законом, або визначені прокурором терміни.

З метою забезпечення їхньої незалежності працівники прокуратури не можуть бути членами будь-яких політичних партій або рухів.

Систему органів прокуратури складають: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури.

3. Правоохоронні органи в Україні, їх завдання

До правоохоронних органів відносяться органи державної виконавчої влади, на які законом покладено здійснення однієї чи декількох наступних правоохоронних функцій:

1) охорона державної безпеки, громадського порядку, майна фізичних і юридичних осіб;

2) контроль за станом дотримання нормативних актів в окремих сферах громадського життя;

3) виявлення фактів здійснення злочинів і адміністративних правопорушень і інформування про це державних органів, уповноважених порушувати кримінальні справи, вести дізнання і попереднє слідство, а також виносити рішення про застосування заходів адміністративного стягнення;

4) припинення злочинів і адміністративних правопорушень, затримання за наявності підстав осіб, які їх скоїли;

5) розгляд матеріалів про адміністративні правопорушення, винесення рішень про застосування до осіб, винних в їх здійсненні, адміністративних стягнень і виконання рішень про накладення адміністративних стягнень.

Основними правоохоронними органами в Україні є Служба безпеки України, органи внутрішніх справ, у тому числі міліція, Державна виконавча служба.

Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України. Основними завданнями Служби безпеки України є:

1) захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави, прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, зазіхань з боку окремих організацій, груп і осіб;

2) попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму та організованої злочинності в сфері управління та економіки, інших протиправних дій, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Органи внутрішніх справ є одним з основних елементів правоохоронних органів України. Їхня діяльність спрямована на забезпечення громадського порядку на всій території держави.

Систему органів внутрішніх справ очолює Міністерство внутрішніх справ України (МВС) – центральний орган державної виконавчої влади. Основними завданнями МВС України є:

1) організація та координація діяльності поліції із захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних зазіхань, охорони суспільного порядку і гарантування суспільної безпеки;

2) участь у розробці й реалізації державної політики по боротьбі зі злочинністю;

3) забезпечення уникнення злочинів, їхнє припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які скоїли злочини, вживання заходів із усунення причин і умов, що сприяють здійсненню правопорушень;

4) гарантування безпеки працівників суду і правоохоронних органів, їхніх близьких родичів і осіб, які беруть участь у карному судочинстві;

5) визначення основних напрямків удосконалення роботи органів внутрішніх справ, надання їм організаційно-методичної та практичної допомоги;

6) участь у виконанні карних розпоряджень і соціальної реабілітації засуджених;

7) організація роботи, пов'язаної з гарантуванням забезпечення безпеки дорожнього руху;

8) забезпечення законності в діяльності працівників військовослужбовців системи.

4. Адвокатура в Україні: основні завдання і функції

Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

Види адвокатської діяльності

Видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань;

9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

План.

1. Господарське судочинство.
2. Цивільне судочинство.
3. Кримінальне судочинство.
4. Адміністративне судочинство.

1. Господарське судочинство

Завданнями господарського суду є:

1) захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин;

2) сприяння зміцненню законності в сфері господарських відносин.

Господарські суди є спеціалізованими судами в системі судів загальної юрисдикції. Вони складають єдину систему спеціалізованих судів, до якої входять:

- місцеві господарські суди;
- апеляційні господарські суди;
- Вищий господарський суд України.

Місцеві господарські суди (суди першої інстанції), господарський суд областей, міста Києва і Севастополя:

1) вирішують господарські спори, що стосуються їх компетенції, розглядають справи про банкрутство;

2) переглядають прийняті ними рішення за новими обставинами, що відкрилися;

3) вивчають і узагальнюють практику застосування законодавства, аналізують статистику вирішення господарських спорів, вносять пропозиції до Вищого господарського суду України, спрямовані на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності і практики вирішення господарських спорів;

4) ведуть роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин;

5) здійснюють інші повноваження, надані їм законодавством. Апеляційний господарський суд переглядає в апеляційному порядку рішення місцевих господарських судів.

Вищий господарський суд України є вищим судовим органом господарських судів України у здійсненні правосуддя в господарських відносинах.

Вищий господарський суд України:

1) переглядає в касаційному порядку рішення апеляційних і місцевих господарських судів;

2) вивчає і узагальнює практику застосування законодавства, забезпечує однаковість практики, аналізує статистику вирішення господарських

спорів; дає роз'яснення господарським судам з питань практики застосування законодавства України, що регулює відносини в господарській сфері;

3) веде роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин;

4) здійснює організаційне керівництво апеляційними господарськими судами;

5) забезпечує підбір і підготовку кандидатів у судді, підвищення кваліфікації працівників господарських судів, організовує роботу з матеріально-технічного забезпечення господарських судів;

6) забезпечує діяльність кваліфікаційної комісії суддів господарських судів.

2. Цивільне судочинство

Цивільне судочинство здійснюється в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України, затвердженим 18 березня 2004 р. Згідно з цим Кодексом будь-яка зацікавлена особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного чи оспорюваного права та охоронюваного законом інтересу.

Судам підвідомчі такі цивільні справи:

1) справи зі спорів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових правовідносин, якщо хоча б однією зі сторін у спорі є громадянин, за винятком випадків, коли вирішення таких спорів віднесено законом до ведення інших органів;

2) справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, а саме: за скаргами на неправильності в списках виборців та списках громадян, що мають право брати участь у референдумі, за скаргами на рішення виборчих комісій, за заявами про дострокове припинення повноважень народного депутата України, за скаргами на дії органів і посадових осіб у зв'язку з накладанням адміністративних стягнень, за скаргами громадян на рішення, дії чи бездіяльність державних органів, юридичних або посадових осіб у сфері управлінської діяльності, за заявами прокурора про визнання правового акта незаконним, про стягнення з громадян податкової недоїмки;

3) справи особливого провадження: про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним, про визнання громадянина безвісти зниклим або оголошення його померлим, про встановлення неправильності запису в актах цивільного стану, про встановлення фактів, що мають юридичне значення, про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника.

Зі справ позовного провадження до суду подаються позовні заяви, зі справ, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справ особливого провадження – скарги і заяви. При об'єднанні декількох зв'язаних між собою вимог, з яких одні підвідомчі загальному суду, а інші – господарському суду, усі вимоги підлягають розгляду в суді загальної юрисдикції.

Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач, якими можуть бути громадяни, підприємства, установи, організації, їх об'єднання, громадські організації, які мають права юридичної особи.

Громадяни можуть вести свої справи в суді особисто або через своїх представників. Особиста участь у справі громадянина не позбавляє його мати з цієї справи представника. Справи юридичних осіб ведуть у суді їх органи, що діють у межах повноважень, наданих законом, статутом чи положенням, або їх представники.

Позови подаються до суду за місцем проживання відповідача. Позови до підприємств, інших організацій, які мають права юридичної особи, подаються за місцем знаходження їх органа управління.

3. Кримінальне судочинство

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Кримінальний процес складається із самостійних, але не відокремлених частин, які називаються *стадіями кримінального процесу*. Всього кримінальний процес України передбачає вісім стадій:

1. досудове розслідування;
2. підготовче провадження;
3. судовий розгляд;
4. апеляційне провадження;
5. касаційне провадження;
6. виконання судового рішення;
7. перегляд судових рішень Верховним Судом України;
8. перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Кримінальний процес відбувається у певному порядку. Порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності, закріпленний у законодавчих актах, являється *процесуальною формою*.

Для досягнення завдань кримінального процесу існують певні заходи, які називаються *процесуальними гарантіями*. До процесуальних гарантій відносяться: процесуальна форма, засади кримінального провадження, права та обов'язки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, заходи забезпечення кримінального провадження.

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін.

4. Адміністративне судочинство

Адміністративна справа – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, якій здійснює владні управлінські функції, в тому числі делеговані (передані від одного суб'єкта до іншого).

До публічно-правових спорів ч. 2 ст. 17 КАСУ віднесено:

- 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності;
- 2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби. Під публічною службою розуміють службу в органах місцевого самоврядування, державну службу, військову, дипломатичну та ін.;
- 3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень (переданих від одного суб'єкта до іншого);
- 4) спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів.

Адміністративний суд – це суд загальної юрисдикції до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ.

Адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення публічно-правових спорів, які виникають між фізичними і юридичними особами з одного боку і суб'єктами владних повноважень з іншого, у зв'язку зі здійсненнями останніми владних

управлінських функцій. Законодавчо адміністративне судочинство визначено як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом (п.4 ч.1 ст.3 КАСУ).

5. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

При підготовці до практичного заняття кожному студенту необхідно вивчити запропоновану літературу та ознайомитись з відповідними нормативними джерелами і скласти перелік термінів, які в них використовуються. Найважливіші з них, за вказівкою викладача, конспектуються. Наявність конспектів лекцій та нормативних джерел, поряд з іншими даними враховуються викладачем при визначенні оцінки знання предмету.

Під час практичних занять як викладачу, так і студентам потрібно вести пошук найбільш активних форм і методів навчання та опанування матеріалу. Практичні заняття проводяться, як правило, шляхом обговорення окремих найбільш важливих питань з тієї чи іншої теми.

Практичне заняття має мету розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, прищеплення умінь і навичок, розвиток наукового мислення та усного мовлення слухачів. Практичне заняття проводиться з розв'язанням завдань, що викладені в планах практичних занять з навчальної дисципліни «Право». Рішення задач виконується в письмовій формі в окремих зошитах для практичних занять під час самостійної підготовки. Рішення повинно бути обґрунтованим і містити конкретні посилання на відповідні положення законів.

ДЕННА ФОРМА

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1-2.

Тема: ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

В процесі вивчення теми студент повинен звертати увагу на засвоєння основних понять про державно-правові явища. Опрацювання цієї теми на належному теоретичному рівні обумовить розуміння наступних тем навчальної дисципліни “Право”.

Необхідно пам'ятати, що поняття права можна розглядати з різних точок зору, тому існують різноманітні теорії щодо визначення поняття права та держави, а також їхнього походження. Студент має орієнтуватись в суті основних теорій про державу та право і знати вчених, що розробляли їх. При

опрацюванні питання щодо джерел права, слід також звернути увагу на існування різних видів джерел в національній правовій системі.

План практичного заняття:

1. Поняття держави та її ознаки.
2. Поняття права та його ознаки.
3. Правові відносини.
4. Правопорушення: поняття, причини і види, склад правопорушення та його ознаки.
5. Юридична відповідальність.

Теми рефератів:

1. Теорії походження держави.
2. Теорії походження права.
3. Правова держава.
4. Громадянське суспільство.

Контрольні запитання:

1. Які теорії походження держави і права Вам відомі?
2. Назвіть основні функції держави?
3. Які з існуючих джерел права притаманні національній системі права?
4. Яке джерело права є найпоширенішим у континентальній (романо-германській) правовій системі?
5. Як співвідносяться між собою система права та система законодавства?
6. Скільки елементів входять до структури правової норми?
7. Що є підставою для притягнення до юридичної відповідальності?
8. За якими критеріями можна класифікувати норми права?

Література: [1-4, 6, 7, 10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.

Тема: КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Конституційне право України є фундаментальною галуззю правової системи держави. Без розуміння основних понять та категорій цієї галузі права неможливе вивчення інших галузей. При засвоєнні теми необхідно приділити особливу увагу такому інституту конституційного права, як правовий статус особи. Цей інститут включає норми, що регулюють конституційні відносини у галузі основних прав та свобод людини та громадянина, гарантії їх захисту та закріплює основні обов'язки особи.

План практичного заняття:

1. Народовладдя в Україні та форми його здійснення.
2. Види референдумів.
3. Виборче право та виборча система в Україні.
4. Територіальний устрій України.
5. Громадянство України.
6. Загальна характеристика системи органів державної влади.

Теми рефератів:

1. Місцевий референдум.
2. Проблеми федералізації і Донбасу.
3. Подвійне громадянство.
4. Верховна Рада України.

Контрольні запитання:

1. Що означає поняття “правовий статус особи”?
2. Які повноваження Конституційного суду України?
3. Наведіть приклади особистих прав громадян України?
4. Які конституційні обов’язки громадян України закріплені Конституцією України?
5. Які існують підстави для набуття громадянства України?
6. В чому суть народовладдя?
7. Які існують форми народовладдя?
8. Що таке виборче право?
9. Що таке виборча система?
10. Дайте характеристику територіальному устрою України?
11. Дайте характеристику органам державної влади.

Література: [1-4, 6, 10, 13, 14-16, 18-22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4.

Тема: АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

При вивченні теми студенти повинні звернути увагу на систему, джерела та суб’єкти даної галузі права. Ключовим поняттям при розгляді теми є поняття державного управління. Студенти повинні засвоїти поняття державного управління, його риси, форми та методи. Слід звернути увагу на правовий статус державних службовців, проаналізувавши Закон України “Про державну службу”. При вивченні питання стосовно адміністративної відповідальності слід звернути увагу на особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх.

План практичного заняття:

1. Поняття державного управління та співвідношення його з виконавчою владою.
2. Поняття, правовий статус державних службовців.
3. Поняття, предмет і метод адміністративного права України.
4. Система і джерела адміністративного права.
5. Характеристика Кодексу про адміністративні правопорушення.
6. Адміністративні правовідносини.
7. Адміністративне деліктне право.
8. Поняття адміністративної відповідальності
9. Адміністративна відповідальність неповнолітніх
10. Адміністративні стягнення.

Теми рефератів:

1. Сучасні проблеми державного управління.
2. Реформування державної служби.

3. Адміністративне деліктне право.
4. Реформа адміністративного законодавства.

Контрольні запитання:

1. Що таке управління та які його види вам відомі?
2. Які методи державного управління вам відомі?
3. Які органи держави мають повноваження у сфері державного управління?
4. Які риси державного управління вам відомі?
5. Хто такі державні службовці?
6. Визначте зміст адміністративного права.
7. Проаналізуйте предмет адміністративного права.
8. Дайте характеристику Кодексу про адміністративні правопорушення.
9. Визначте зміст адміністративних правовідносин.
10. Які Ви знаєте види адміністративних стягнень.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5.

ТЕМА: ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Фінансове право є галуззю права, норми якої регулюють сферу фінансової діяльності держави тобто процес утворення, розподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою виконання її завдань та функцій. При розгляді теми “Фінансове право” студенту слід звернути увагу на склад суб’єктів фінансових правовідносин, зокрема на повноваження органів публічної влади у сфері регулювання фінансової діяльності. Після засвоєння теми студент повинен орієнтуватись у питаннях правового регулювання окремих видів фінансово-правових відносин, зокрема засадах бюджетної, податкової, банківської систем та основах грошового обігу у державі.

План практичного заняття:

1. Фінансове право України: поняття і предмет правового регулювання.
2. Бюджет і бюджетна система, податкова політика в Україні.
3. Загальна характеристика, система оподаткування та її значення.
4. Поняття «податок», види податків, платники податків та об’єкти оподаткування.
5. Відповідальність за порушення законодавства про податки.
6. Законодавство України про банки і банківську діяльність.

Теми рефератів:

1. Бюджетна політика України.
2. Податкова політика України.
3. Податок на додану вартість.
4. Сучасна банківська система України.

Контрольні запитання:

1. Наведіть класифікацію джерел фінансового права?
2. Що означає поняття “фінансова діяльність держави”?

3. Наведіть поняття бюджетної системи та назвіть її принципи.
 4. Що таке банк та в якій організаційно-правовій формі можуть створюватися банки в Україні?
 5. Які види місцевих та загальнодержавних податків ви знаєте?
 6. Якою є структура банківської системи України.
- Література:** [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6.

Тема: ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

При вивченні даної теми необхідно усвідомити, що цивільне право протягом всього розвитку людства відіграло і буде відігравати надзвичайно важливу роль у захисті інтересів громадян і суспільства. Недарма Цивільний кодекс називають другою конституцією України. Студентам необхідно звернути увагу на структуру цивільних правовідносин. Ключовим поняттям при розгляді теми є поняття правоздатності та дієздатності, представництва та довіреності. Слід засвоїти їх визначення, види, час виникнення та припинення. Слід звернути увагу на цивільну відповідальність як одну з видів юридичної відповідальності.

План практичного заняття:

1. Цивільне право України: поняття і система.
2. Загальна характеристика цивільного законодавства України.
3. Цивільно-правові відносини, їх виникнення, зміна та припинення.
4. Суб'єкти цивільно-правових відносин.
5. Цивільно-правові договори: поняття і види.
6. Загальна характеристика окремих видів цивільно-правових договорів.
7. Цивільно-правова відповідальність.
8. Спадкування за законом і за заповітом.

Теми рефератів:

1. Правове регулювання права власності в Україні.
2. Способи забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань.
3. Договір купівлі-продажу у роздрібній торгівлі.
4. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань у цивільному праві.
5. Правове регулювання авторського та суміжних прав.
6. Господарський договір як різновид цивільно-правового договору.
7. Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин.
8. Правове регулювання орендних відносин в Україні.
9. Спадкування у цивільному праві.

Контрольні запитання:

1. Які відносини регулює Цивільний кодекс України?
2. Розкрийте поняття “фізична особа” та “юридична особа”.
3. Які форми власності існують в Україні?
4. Що таке спадкове право?
5. Як розподіляється спадщина?

6. Який порядок складання заповіту?
 7. Розкрийте поняття правоздатності та дієздатності.
- Література:** [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7.

Тема: ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Передусім студенту потрібно розкрити поняття “праця” і його значення, зрозуміти, що являє собою суспільна організація праці. Слід врахувати – трудове право регулює трудові відносини, що виникають із застосуванням працівниками здібностей до праці, а також інші, тісно пов’язані з трудовими, суспільні відносини.

Трудове право України є однією з провідних галузей у системі права. Студенти повинні опрацювати законодавчі та нормативно-правові акти, що відносяться до цієї теми.

Слід звернути увагу на поняття, зміст та порядок укладання колективних та трудових договорів. Необхідно засвоїти правові питання видів часу відпочинку та оплати праці.

План практичного заняття:

1. Поняття трудового права і предмет його регулювання.
2. Джерела трудового права.
3. Місце Кодексу законів про працю в системі трудового права України.
4. Колективний і трудовий договори.
5. Контракт – особлива форма трудового договору.
6. Порядок прийняття на роботу.
7. Робочий час, час відпочинку.
8. Особливості трудової діяльності неповнолітніх.
9. Підстави розірвання трудового договору.

Теми рефератів:

1. Правове регулювання охорони праці у трудовому праві.
2. Правове регулювання часу відпочинку у трудовому праві.
3. Трудовий договір у законодавстві України.
4. Контракт у трудовому праві.
5. Дисциплінарна відповідальність як вид юридичної відповідальності.

Контрольні запитання:

1. Метод трудового права, його особливість.
2. Відмежування трудового права від суміжних галузей права (цивільного, адміністративного, права соціального забезпечення).
3. Роль, функції трудового права і тенденції його розвитку.
4. Суб’єкти трудового права.
5. З якого віку допускається прийняття на роботу?
6. Порівняйте переведення та переміщення працівника на іншу роботу.
7. Розкажіть про трудову книжку. Спробуйте довести важливість цього документа.
8. Які святкові дні встановлено КЗпП України?

9. Які органи розглядають та вирішують спори між працівником та роботодавцем?

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8.

Тема: СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

При вивченні теми слід зосередити увагу на регулюванні майнових та особистих немайнових відносин між подружжям, батьками та дітьми, а також іншими членами сім'ї. Необхідно вивчити поняття та зміст окремих інститутів сімейного права: інститут шлюбного договору, усиновлення, опіка, піклування, патронат.

План практичного заняття:

1. Поняття, предмет, система та джерела сімейного права України.
2. Сім'я та шлюб.
3. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладання.
4. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя.
5. Майнові права подружжя.
6. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей.
7. Позбавлення батьківських прав.
8. Припинення шлюбу та визнання шлюбу недійсним.
9. Усиновлення (удочеріння).
10. Опіка і піклування.
11. Патронат.

Теми рефератів:

1. Сім'я та її члени.
2. Опіка і піклування у цивільному праві.
3. Права і обов'язки подружжя у сімейному праві.
4. Право власності подружжя.
5. Обов'язки дітей перед батьками.
6. Порівняльна характеристика Кодексу України про шлюб та сім'ю та нового Сімейного кодексу.
7. Шлюбний контракт у сімейному праві.
8. Правове регулювання питань усиновлення згідно із Сімейним кодексом України.
9. Патронат над дітьми.

Контрольні запитання:

1. Який порядок укладання шлюбу встановлено законодавством України?
2. Які умови необхідні для укладання шлюбу?
3. Як вирішуються майнові питання у відносинах подружжя?
4. Які взаємні права та обов'язки дітей та батьків?
5. Що таке піклування та опіка?
6. Спробуйте порівняти визнання шлюбу недійсним та розлучення?

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9.

Тема: КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

При вивченні даної теми необхідно враховувати положення чинного кримінального законодавства, постанов Пленуму Верховного Суду України. Висловити свої міркування стосовно проблемних питань теорії кримінального права, враховуючи практику вирішення подібних ситуацій судовими та правоохоронними органами.

План практичного заняття:

1. Основні поняття і система кримінального права України.
2. Характеристика Кримінального кодексу України.
3. Кримінальна відповідальність та її підстави.
4. Поняття злочину та його ознаки.
5. Поняття складу злочину, стадії злочину.
6. Добровільна відмова від вчинення злочину.
7. Кримінальне покарання, поняття та ознаки.
8. Особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх.

Теми рефератів:

1. Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності.
2. Злочини проти життя та здоров'я особи.
3. Стадії вчинення злочину.
4. Звільнення від кримінальної відповідальності.
5. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Контрольні запитання:

1. Поняття та ознаки злочину.
2. Види покарань за кримінальним законодавством України.
3. Поняття кримінальної відповідальності. Підстава для притягнення до кримінальної відповідальності.
4. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.
5. Структура Кримінального кодексу України.
6. Поняття, предмет та система кримінального права України.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10.

Тема: АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Особливу увагу слід звернути на визначення поняття системи екологічного права та розгляд її структурних елементів (Загальної та Особливої частин, підгалузей, простих і складних інститутів). При цьому потрібно мати на увазі, що дискусії стосовно юридичної природи екологічного права та його місця в правовій системі України спричиняють неоднозначність трактування внутрішньої структури та побудови галузі. Отже, уявлення про систему екологічного права потребують відповідної аргументації, що має

ґрунтуватися на сутності й особливостях предмета та методу (методів) еколого-правового регулювання. Слід звернути увагу на вивчення земельного та аграрного права (при цьому подати інформацію про найбільш видатних вітчизняних і зарубіжних вчених та їхній внесок у розвиток науки екологічного права), її взаємозв'язок з іншими юридичними та неюридичними науками.

План практичного заняття:

1. Екологічне право України: поняття і предмет його правового регулювання.
2. Законодавство про охорону навколишнього природного середовища: загальна характеристика.
3. Екологічні права та обов'язки громадян.
4. Права та обов'язки природокористувачів.
5. Складові природно-заповідного фонду.
6. Правові засоби охорони атмосферного повітря і тваринного світу.
7. Загальна характеристика земельного права: поняття, відносини та предмет правового регулювання
8. Види земель та їх правовий статус.
9. Права та форми власності на землю.
10. Набуття і реалізація права на землю
11. Гарантії права на землю.
12. Охорона земель.

Теми рефератів:

1. Екологічні проблеми Прикарпаття.
2. Правове регулювання охорони навколишнього природного середовища.
3. Екологічна політика України.
4. Правовий статус заповідника.
5. Правова охорона земель.

Контрольні запитання:

1. Визначте зміст екологічного права України?
2. Яка структура законодавства про охорону навколишнього природного середовища?
3. Які Ви знаєте екологічні права та обов'язки громадян?
4. Проаналізуйте права і обов'язки природокористувачів.
5. Визначте правовий статус природо заповідного фонду.
6. Які Ви знаєте види земель?
7. Які існують способи правової охорони земель?

Література: [1-4, 6, 7, 10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11.

Тема: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Формування у студентів цілісного уявлення про міжнародне право як особливу самостійну правову систему, його структуру, предмет і суб'єктів,

джерела та основні галузі; надання необхідних знань національних і міжнародно-правових актів, умінь та навичок правильного їх застосування; формування вміння і навичок роботи з нормативно-правовими документами, їх грамотну класифікацію, вміння правильно використовувати юридичні терміни; формування наукового світогляду; визначення проблем, що виникають при його застосуванні та шляхи їх усунення.

План практичного заняття:

1. Поняття міжнародного права.
2. Предмет правового регулювання міжнародного права.
3. Суб'єкти міжнародного права.
4. Об'єкти міжнародного права.

Теми рефератів:

1. Особливості сучасного міжнародного права.
2. ООН як суб'єкт міжнародного права.
3. Право збройних конфліктів.
4. Ядерна безпека: міжнародний вимір.

Контрольні запитання:

1. Які основні особливості “класичного” міжнародного права?
2. Сила права і право сили у міжнародних відносинах.
3. Міжнародний звичай як джерело міжнародного права.
4. Проблема т.зв. міжнародного “м'якого” права.
5. Санкції у міжнародному праві.
6. “Гуманітарна інтервенція” та міжнародне право.
7. Розпад СРСР і проблеми правонаступництва.
8. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб.
9. Правові основи та форми співпраці України та Європейського Союзу.
10. Міжнародний Комітет Червоного Хреста і його роль у формуванні гуманітарних принципів і норм права збройних конфліктів.
11. Превентивні дії ООН щодо запобігання порушень миру.
12. Право на притулок і міжнародне право.
16. Які правові аспекти і проблеми нейтралітету?
17. Проаналізуйте загрози застосування зброї масового знищення та міжнародне право.
18. Визначте зміст захисту прав людини у надзвичайних ситуаціях.
19. Яка існує відповідальність держав за агресію?
20. Визначте сучасні проблеми визнання у міжнародному праві.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12.

Тема: СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

При вивченні даної теми студенти повинні звернути увагу на структуру судової влади відповідно до законодавчих актів. Висловити свої міркування

стосовно діяльності правоохоронних органів. Студентам слід засвоїти основні завдання, повноваження та принципи системи судочинства.

План практичного заняття:

1. Поняття правоохоронної діяльності.
2. Система судів України.
3. Прокуратура.
4. Органи поліції.
5. СБУ.
6. Державна фіскальна служба.
7. Органи державного кордону.
8. Органи й установи виконання покарань.

Теми рефератів:

1. Правове регулювання діяльності органів поліції.
2. Завдання та повноваження Служби безпеки України.
3. Судова система України.
4. Повноваження Конституційного Суду України.

Контрольні запитання:

1. Що таке правоохоронна діяльність?
2. Яка система судів в Україні?
3. Визначте правовий статус прокуратури.
4. Визначте правовий статус прокуратури.
5. Проаналізуйте реформу поліції в Україні
6. Визначте правовий статус СБУ.
7. Визначте правовий статус Державної фіскальної служби.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13.

Тема: ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Вивчення порядку вирішення господарських спорів базується на теоретичних знаннях і навичках, отриманих студентами з теорії держави та права, адміністративного, фінансового, цивільного, господарського та банківського права. Набуті знання та навички є базовими для вивчення таких навчальних дисциплін, як вексельне право, порівняльне банківське право, заставне право тощо.

План практичного заняття:

1. Господарське судочинство.
2. Господарський процесуальний кодекс України
3. Компетенція господарських судів.
4. Порядок подання позовної заяви.
5. Підвідомчість справ господарським судам
6. Учасники господарського процесу
7. Набрання рішенням, ухвалою, постановою законної сили.

Теми рефератів:

1. Господарські суди в Україні.

2. Особливості господарського судочинства.

3. Процедура банкрутства в Україні

Контрольні запитання:

1. Значення та завдання господарських судів в Україні.

2. Дайте характеристику Господарському процесуальному кодексу України.

3. Визначте компетенцію господарських судів.

4. Проаналізуйте порядок подання позовної заяви до господарського суду.

5. Визначте підвідомчість справ господарським судам.

6. Визначте процесуальний статус учасників господарського судочинства.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14.

Тема: РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Цивільний, адміністративний та кримінальний процес належить до числа тих навчальних дисциплін, які посідають провідне місце у професійній підготовці студентів різних спеціальностей. У реальному житті практично кожному випускникові ВНЗ так чи інакше доведеться зіткнутися з фактами порушення прав та свобод людини і громадянина.

План практичного заняття:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України.

2. Кримінальне судочинство.

3. Учасники судового процесу.

4. Цивільне судочинство.

5. Цивільний процесуальний кодекс України.

6. Докази у судовому процесі.

7. Апеляційні суди.

8. Основи адміністративного процесу.

9. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Теми рефератів:

1. Основні напрямки реформування кримінального процесу

2. КПК України як джерело кримінального процесуального права.

3. Апеляційні суди в Україні.

4. Адміністративні суди в Україні.

Контрольні запитання:

1. Дайте характеристику Кримінальному процесуальному кодексу України.

2. Визначте особливості кримінального судочинства.

3. Проаналізуйте правовий статус учасників судового процесу.

4. Визначте особливості цивільного судочинства.

5. Дайте класифікацію доказам у судовому процесі.
6. Яке призначення апеляційних судів в Україні.
7. Визначте особливості сучасного адміністративного процесу.
8. Які органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Література: [1-4, 6, 7,10, 13, 14, 16, 18-20, 22]

ЗАОЧНА ФОРМА

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1.

Тема: КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Конституційне право України є фундаментальною галуззю правової системи держави. Без розуміння основних понять та категорій цієї галузі права неможливе вивчення інших галузей. При засвоєнні теми необхідно приділити особливу увагу такому інституту конституційного права, як правовий статус особи. Цей інститут включає норми, що регулюють конституційні відносини у галузі основних прав та свобод людини та громадянина, гарантії їх захисту та закріплює основні обов'язки особи.

План практичного заняття:

1. Народовладдя в Україні та форми його здійснення.
2. Види референдумів.
3. Виборче право та виборча система в Україні.
4. Територіальний устрій України.
5. Громадянство України.
6. Загальна характеристика системи органів державної влади.

Теми рефератів:

1. Місцевий референдум.
2. Проблеми федералізації і Донбасу.
3. Подвійне громадянство.
4. Верховна Рада України.

Контрольні запитання:

1. Що означає поняття “правовий статус особи”?
2. Які повноваження Конституційного суду України?
3. Наведіть приклади особистих прав громадян України?
4. Які конституційні обов'язки громадян України закріплені Конституцією України?
5. Які існують підстави для набуття громадянства України?
6. В чому суть народовладдя?
7. Які існують форми народовладдя?
8. Що таке виборче право?
9. Що таке виборча система?
10. Дайте характеристику територіальному устрою України?
11. Дайте характеристику органам державної влади.

Література: [1-4, 6, 10, 13, 14-16, 18-22]

6. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ САМОСТІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів – це невід’ємний складник підготовки фахівців у ІФННІМ ЗУНУ. Вона є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов’язкових навчальних занять. Її спрямовано на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, їх поглиблення, набуття і удосконалення практичних навичок та умінь щодо відповідних спеціальності та напрямку.

Головною метою самостійної роботи студента є формування його пізнавальної активності, засвоєння ним основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

Основними завданнями самостійної роботи студента є засвоєння в повному обсязі основної освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (практичної й науково-теоретичної) діяльності на рівні світових стандартів.

Навчальний матеріал, передбачений для засвоєння під час самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальними матеріалами, який опрацьовується на навчальних заняттях.

Методологічною основою для виконання самостійної роботи є наукові праці вчених у сфері господарського права, судова практика та статистична інформація щодо практичного застосування законодавства в сфері охорони довкілля.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених кафедрою для вивчення навчальної дисципліни. Методичні матеріали орієнтовані на створення можливості проведення самоконтролю з боку студента.

Самостійна робота може виконуватись студентом у читальних залах інституту, навчальних кабінетах, комп’ютерних лабораторіях, в домашніх умовах. Кафедра забезпечує надання викладачами консультацій з окремих тем курсу на вимогу студента. Викладачі також здійснюють поточний і підсумковий контроль та аналізують результати самостійної роботи студента.

Самостійна робота студента полягає у:

- роботі студентів з лекційним матеріалом;
- вивченні тем, винесених на самостійне опрацювання;
- вивчення теоретичного матеріалу до практичних занять;
- підготовці до проміжного і поточного контролю;
- підготовці до екзамену.

Важливе значення в керівництві самостійною роботою студентів відводиться індивідуальним та груповим консультаціям, їх мета – допомогти студентам у вивченні того чи іншого питання, в правильній організації самостійної роботи над вивченням навчальної дисципліни.

Успішність підготовки до практичних занять і складання заліку значною мірою залежить від організації самостійної роботи. Для здійснення самостійної

роботи студентам рекомендується ознайомитись з навчально-методичною літературою, перелік якої наведено в списку рекомендованої літератури, а також публікаціями періодичних видань. Рекомендовану літературу необхідно вивчати систематично, згідно із списком і в такій послідовності:

- а) ознайомитись за навчальною програмою із змістом кожної теми;
- б) засвоїти навчальний матеріал, що відноситься до конкретної теми;
- в) дати відповідь на контрольні запитання відповідної теми;
- г) виписати всі незрозумілі питання для розгляду їх на консультації.

Денна форма

№ п/п	Тематика	К-сть год.
1.	Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки	8
2.	Основи теорії держави	8
3.	Основи теорії права	8
4.	Конституційне право України	8
5.	Адміністративне право	6
6.	Фінансове право	6
7.	Цивільне право	6
8.	Сімейне право	6
9.	Трудове право	6
10.	Кримінальне право	6
11.	Міжнародне право	6
12.	Судові та правоохоронні органи України	6
13.	Особливості здійснення судочинства в Україні	6
Разом		91

Заочна форма

№ п/п	Тематика	К-сть год.
1.	Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки	8
2.	Основи теорії держави	8
3.	Основи теорії права	8
4.	Конституційне право України	8
5.	Адміністративне право	6
6.	Фінансове право	6
7.	Цивільне право	6
8.	Сімейне право	6
9.	Трудове право	6

10.	Кримінальне право	6
11.	Міжнародне право	6
12.	Судові та правоохоронні органи України	6
13.	Особливості здійснення судочинства в Україні	6
	Разом	91

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРАКТИЧНОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ “ПРАВО”

Метою виконання комплексного практичного індивідуального завдання з навчальної дисципліни “Право” є підвищення рівня теоретичних знань студентів і навичок використання їх у практичній діяльності. Завданнями виконання КПЗ є:

- поглиблене опанування студентами навчального матеріалу і засвоєння теоретичних знань;
- формування у студентів здатності самостійно логічно мислити та правильно викладати засвоєний матеріал;
- набуття студентами вмінь виконувати завдання з проведення розрахунків, розв’язувати проблемні ситуації згідно з поданими до них рекомендаціями, а також здійснювати самоконтроль своїх знань;
- засвоєння методів юридичної техніки.

КПЗ з навчальної дисципліни „Право” виконується самостійно кожним студентом на основі засвоєння програмного матеріалу. КПЗ охоплює усі основні теми дисципліни. Метою виконання КПЗ є оволодіння навичками застосування правових знань у практичній діяльності та суспільному житті. КПЗ оформляється у відповідності із встановленими вимогами. Виконання КПЗ є одним із обов’язкових складових модулів залікового кредиту з навчальної дисципліни „Право”.

Варіанти КПЗ з дисципліни “Право”

1. Сучасні підходи щодо розуміння феномену ”держава”.
2. Унітарна держава.
3. Федерація.
4. Конфедерація.
5. Парламентська республіка.
6. Президентська республіка.
7. Парламентсько-президентська республіка.
8. Співвідношення правової держави та громадянського суспільства.
9. Сучасні підходи щодо розуміння феномену ”право”.
10. Концепція нормативного праворозуміння.
11. Законодавство в Україні та шляхи його удосконалення.
12. Роль правової культури в процесі застосування норм права.
13. Правовідносини як складовий елемент механізму правового регулювання.

14. Правомірна поведінка як фактор забезпечення режиму законності в суспільстві.
15. Правовий нігілізм як антипод правової культури.
16. Принципи та гарантії законності.
17. Шляхи розбудови правової держави в Україні.
18. Кримінальна відповідальність.
19. Цивільно-правова відповідальність.
20. Правовий статус Верховної Ради України.
21. Правовий статус народного депутата України
22. Правовий статус Президента України.
23. Правовий статус Кабінету Міністрів України.
24. Обласні державні адміністрації.
25. Районні державні адміністрації.
26. Судова система України.
27. Територіальна реформа в Україні.
28. Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення.
29. Адміністративні правопорушення, що посягають на власність.
30. Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури.
31. Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів.
32. Адміністративні правопорушення у сільському господарстві. порушення ветеринарно-санітарних правил.
33. Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку.
34. Державний бюджет України.
35. Державна фіскальна служба України
36. Податок на нерухомість.
37. Податок на додану вартість.
38. Акцизний збір.
39. Податок на доходи фізичних осіб.
40. Екологічний податок.

8. ТРЕНІНГ З ДИСЦИПЛІНИ

Мета тренінгу з дисципліни “Право” – формування у студентів правового мислення, цілісного бачення проблем держави і права, розвиток навичок щодо розуміння сутності держави і права. Успішне проходження тренінгу сприяє посиленню практичної спрямованості у підготовці фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”. Проведення тренінгу дозволяє:

- забезпечити практичне засвоєння теоретичних знань, отриманих у процесі вивчення дисципліни “Право”;
- виробити у студентів навички проведення аналізу юридичної техніки;

– інтегрувати теоретичні знання й практичні навички студентів у єдиний комплекс і привести їх у відповідність з поточними потребами реформування держави.

1. **Вступна частина** проводиться з метою ознайомлення студентів з темою тренінгового заняття.

2. **Організаційна частина** полягає у створенні робочого настрою у студентському колективі, встановленні правил проведення тренінгового заняття (ділової гри) та умов підбиття підсумків. Ознайомлення студентів з роздатковим матеріалом: сценарієм ділової гри, бланками документів, таблицями і т.п.

3. **Практична частина** реалізується групою чи підгрупами студентів шляхом виконання завдань ділової гри чи проблемних питань тренінгового заняття.

4. **Підведення підсумків** відбувається шляхом обговорення результатів виконаних тренінгових завдань групами чи підгрупами студентів. Обмін думками з питань, які виносились на тренінгові заняття.

Тренінг з навчальної дисципліни “Право” завершує вивчення дисципліни. До участі у тренінгу студенти допускаються після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і практичних занять.

Тематика тренінгу

1. *Тема тренінгу:* Концепції держави в ХХІ столітті.
2. *Тема тренінгу:* Судова реформа в Україні.
3. *Тема тренінгу:* Аліментні зобов'язання.
4. *Тема тренінгу:* Невідворотність кримінальних покарань.

9. ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВО»

Тема 1. Загальна характеристика дисципліни «Право» як юридичної науки

Влада та соціальні норми в первісному суспільстві. Причини виникнення держави і права. Теорії виникнення держави та права (договірні, теологічна, психологічна, історична школа права, теорія насилля, патріархальна, космічна, органічна, технократична). Відмежування держави від організації влади первісного суспільства. Відмежування права від соціальних норм первісного суспільства. Роль держави та права в організації суспільства і здійсненні політичної влади.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 2. Основи теорії держави

Поняття держави. Ознаки держави. Сутність держави. Поняття механізму держави. Ознаки механізму держави. Структура механізму держави. Державна

влада, її інститути та поділ влади. Особливості державної влади. Поняття функцій держави. Класифікація функцій держави.

Форми держави. Форма правління (монархія, республіка). Форма державного устрою (унітарна держава, федерація, конфедерація). Політичний режим (демократичний, антидемократичний).

Концепції про сутність і соціальне призначення держави (теорія анархізму, теорія солідаризму, історико-матеріалістична концепція, теорія конвергенції, теорія правової держави, держава загального благоденства, теорія плюралістичної демократії, технократична теорія, теорія еліт).

Історія становлення ідеї про громадянське суспільство та правову державу. Поняття громадянського суспільства. Структура громадянського суспільства. Ознаки громадянського суспільства.

Поняття правової держави. Принципи правової держави. Ознаки правової держави. Співвідношення громадянського суспільства і правової держави. Шляхи розбудови громадянського суспільства і правової держави в Україні.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 3. Основи теорії права

Поняття права. Ознаки права. Сутність права. Поняття права в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Поняття форм (джерел) права. Основні форми права (нормативний акт, правовий звичай, правовий прецедент, нормативний договір, правова доктрина).

Принципи права: поняття та види. Функції права. Загально-соціальні та спеціально-юридичні функції права. Поняття правотворчості. Ознаки правотворчості. Принципи правотворчості. Види правотворчості. Етапи правотворчої діяльності.

Поняття системи права. Ознаки системи права. Норма права: поняття, внутрішня структура. Інститут права. Підгалузь права. Галузь права. Співвідношення системи права та правової системи. Співвідношення системи права та системи законодавства. Поняття систематизації нормативних актів. Види систематизації нормативних актів (інкорпорація, консолідація, кодифікація). Поняття правового статусу особи. Структура правового статусу особи. Види правового статусу особи (загальний, спеціальний, індивідуальний). Правові відносини. Правопорушення: поняття, причини і види, склад правопорушення та його ознаки. Юридична відповідальність: поняття і ознаки, принципи, види, функції та мета.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 4. Конституційне право України

Поняття конституційного права і предмет правового регулювання. Система конституційного права. Джерела конституційного права. Поняття і види конституційно-правових відносин.

Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин. Поняття і основні властивості Конституції. Загальні засади конституційного ладу України та його гарантії. Основні форми безпосередньої демократії.

Поняття та основні принципи виборів в Україні. Виборчий процес та його стадії. Поняття і види референдумів. Державна влада як інститут конституційного права. Поняття, система і види органів державної влади в Україні. Поняття статусу депутата. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні. Функції і повноваження Президента України. Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, його склад, основні функції та повноваження. Система органів місцевого самоврядування в Україні. Органи правосуддя в Україні. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 5. Адміністративне право

Поняття державного управління та співвідношення його з виконавчою владою. Державна служба: поняття, правовий статус державних службовців, Поняття, предмет і метод адміністративного права України.

Система і джерела адміністративного права. Характеристика Кодексу про адміністративні правопорушення. Адміністративні правовідносини. Адміністративне деліктне право. Поняття адміністративної відповідальності. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Адміністративні стягнення: поняття та види. Основи адміністративного процесу. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 6. Фінансове право

Поняття, зміст, методи та форми здійснення фінансової діяльності держави. Правові форми публічної фінансової діяльності держави. Поняття фінансового права, як галузі права. Система та джерела фінансового права. Поняття бюджетної системи України, її склад. Структура бюджетної системи України. Поняття бюджету. Види бюджетів.

Бюджетна класифікація: її правова природа, зміст та структура. Система доходів державного та місцевого бюджетів. Класифікація державних доходів, основні характеристики: податки; збори; обов'язкові неподаткові платежі; внески у державні цільові фонди; державні позики, державний кредит. Система оподаткування в Україні. Поняття податків та їх правова природа. Види податків: прямі і непрямі. Елементи податку: суб'єкт, об'єкт оподаткування, одиниця оподаткування, ставка податку, пільги.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 7. Цивільне право

Цивільне право України: поняття і система. Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільний кодекс України. Цивільно-правові відносини: їх виникнення, зміна та припинення. суб'єкти цивільно-правових відносин, суб'єкти цивільно-правових відносин, цивільно-правові

договори: поняття і види, загальна характеристика окремих видів цивільно-правових договорів, цивільно-правова відповідальність, спадкування за законом і за заповітом.

Тема 8. Сімейне право

Поняття та особливості сімейного права. Предмет правового регулювання. Поняття шлюбу. Умови одруження (взаємна згода, досягнення шлюбного віку). Перешкоди до укладення шлюбу. Порядок укладення шлюбу. Шлюбний контракт. Припинення шлюбу (в односторонньому порядку, в органах РАЦСу, в судовому порядку). Юридичні наслідки припинення шлюбу. Особисті й майнові права та обов'язки подружжя. Особисті й майнові права та обов'язки батьків і дітей. Поняття опіки і піклування. Органи опіки і піклування. Порядок встановлення опіки та піклування. Права і обов'язки опікунів (піклувальників). Припинення опіки і піклування. Поняття усиновлення (удочеріння). Порядок передачі дітей на усиновлення.

Література: 1;4; 8;10; 12; 14; 16; 18; 20; 23.

Тема 9. Трудове право

Поняття трудового права. Предмет трудового права. Поняття трудового договору. Сторони трудового договору. Зміст трудового договору. Строк випробування під час прийняття на роботу. Форма трудового договору. Контракт. Порядок прийняття на роботу. Підстави розірвання трудового договору. Звільнення за ініціативою працівника (за власним бажанням). Звільнення за ініціативою власника. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність (обмежена та повна). Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів (КТС та суд). Порядок вирішення колективних трудових спорів (примирювальна комісія, трудовий арбітраж, страйк).

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 10. Кримінальне право

Поняття кримінального права і предмет правового регулювання. Поняття злочину. Ознаки злочину (винність, протиправність, суспільна небезпечність, караність). Класифікація злочинів. Склад злочину: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона. Поняття стадії вчинення злочину.

Готування до злочину (підшукування, пристосування або інше навмисне створення умов для скоєння злочину). Замах на злочин (на непридатний об'єкт, з непридатними засобами). Закінчений злочин (формальний та матеріальний склад злочину). Поняття співучасті у злочині. Ознаки співучасті у злочині. Форми об'єднання співучасників (проста та складна співучасть). Форми співучасті. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця.

Поняття та підстава кримінальної відповідальності. Види кримінальної відповідальності. Обставини, які виключають суспільну небезпечність та протиправність діяння. Необхідна оборона. Умови правомірності необхідної

оборони. Перевищення меж необхідної оборони. Затримання злочинця. Умови правомірності затримання злочинця. Крайня необхідність. Умови правомірності крайньої необхідності. Поняття кримінального покарання. Ознаки кримінального покарання. Система кримінального покарання (основні, додаткові та змішані покарання). Мета кримінального покарання. Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Амністія. Помилування. Погашення і зняття судимості.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 11. Міжнародне право

Предмет, об'єкт і суб'єкти міжнародного права. Особливості міжнародного права як окремої правової системи. Система і структура сучасного міжнародного права. Галузі, інститути й норми міжнародного права. Поняття суб'єкта міжнародного права та міжнародної правосуб'єктності. Види міжнародної правосуб'єктності. Класифікація суб'єктів міжнародного права. Поняття права міжнародних договорів.

Поняття міжнародної угоди. Класифікація міжнародних договорів. Кодифікація права міжнародних договорів. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Законодавство України про міжнародні договори.

Поняття і джерела міжнародного кримінального права. Поняття міжнародної відповідальності. Міжнародно-правове регулювання міжнародної відповідальності. Підстави міжнародної відповідальності. Відповідальність за порушення договорів. Відповідальність держави за дії органів та осіб, що діють від імені держави. Обставини, що виключають протиправність діяння.

Міжнародні протиправні діяння, їх класифікація. Міжнародні фінансові злочини. Міжнародний тероризм. Форми відповідальності за міжнародні протиправні діяння. Міжнародні військові трибунали. Юрисдикція Міжнародного карного суду. Колективна відповідальність організацій за міжнародним правом. Поняття права міжнародної безпеки. Загрози сучасній системі міжнародної безпеки. Міжнародні договори з питань гарантування міжнародної безпеки. Універсальна система міжнародної колективної безпеки. Регіональні системи колективної безпеки. Концепція гуманітарної інтервенції.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 12. Судові та правоохоронні органи України

Поняття правоохоронної діяльності. Законодавство про суд та інші правоохоронні органи. Судова влада і судова система України. Конституційні засади правосуддя. Місцеві суди. Апеляційні суди. Верховний Суд України. Конституційний Суд України. Прокуратура. Національна поліція України. Служба безпеки України. Державна фіскальна служба України. Державна прикордонна служба України. Державна кримінально-виконавча служба України.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27.

Тема 13. Особливості здійснення судочинства в Україні

Конституційне судочинство. Кримінальне судочинство. Цивільне судочинство. Адміністративне судочинство. Господарське судочинство.

Література: 2;5; 9;13; 20;23;27

10. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсентеїзм – нез'явлення виборців на виборчі дільниці для здійснення акту голосування.

Адвокатура – добровільне професійне об'єднання юристів, призначення якого полягає в наданні, у випадках і в порядку, передбачених законодавством, юридичної допомоги громадянам та організаціям.

Активне виборче право – право громадян обирати склад виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Антидемократичний державний режим – державний режим, за якого суттєво ускладнюються можливості реалізації прав і свобод громадян, а реальна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи.

Безпосередня демократія – сукупність форм організації державної влади, за якої основні рішення щодо управління справами суспільства й держави схвалюються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо.

Вибори – процес, унаслідок якого певна сукупність людей через голосування формує склад державного органу чи органу місцевого самоврядування.

Внутрішні функції держави – державні функції, що здійснюються в межах даної держави і в яких виявляється її внутрішня політика.

Громадянин – особа, яка перебуває у сталих юридичних зв'язках із конкретною державою, що знаходить вираження саме в наявності відповідного громадянства.

Громадянство – необмежений у просторі й часі правовий зв'язок особи з конкретною державою, який зумовлює поширення на особу всіх конституційних прав та обов'язків.

Громадянське суспільство – суспільство, в якому держава гарантує індивідам надійний захист усіх прав і свобод людини, зокрема рівні можливості щодо підприємництва, участі в політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства.

Деліктоздатність – закріплена в законі здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.

Демократичний державний режим – державний режим, за якого реально забезпечується здійснення широкого кола прав і свобод громадян, які мають реальні можливості впливати на формування та діяльність державних органів.

Держава – особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет, спеціальний апарат управління і примусу та здатна надавати своїм приписам загальнообов'язкової сили для всього населення країни.

Державні органи – державні організації, наділені державно-владними повноваженнями й покликані здійснювати від імені держави управлінські функції в суспільстві.

Державні символи – встановлені Конституцією або спеціальними законами особливі розпізнавальні знаки даної держави, в яких уособлюється її суверенітет, а в деяких випадках - і певний історичний або ідеологічний зміст.

Діти – за сімейним правом особи, що не досягли повноліття, а також особи, які, незалежно від віку, є синами й дочками своїх батьків.

Екологічне право – система правових відносин, якими регулюються суспільні відносини з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів (екологічні відносини).

Екологічне правопорушення – протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що порушує встановлений в Україні екологічний правопорядок.

Житловий фонд (державний) – сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що знаходяться у власності місцевих Рад народних депутатів, державних підприємств, установ, організацій і призначаються для проживання людини і громадянина.

Закон – акт законодавчого органу влади (парламенту), який має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

Законність – правовий режим точного й неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного й суспільного життя.

Злочин – суспільне небезпечне, протиправне, винне й карне діяння, яке завдає чи може завдати суттєвої шкоди певним суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Зовнішні функції держави – державні функції, що здійснюються в процесі спілкування держави з іншими державами та міжнародними організаціями і в яких виявляється зовнішня політика.

Імпічмент – усунення Президента з поста на основі прийнятого парламентом за спеціальною процедурою рішення про його обвинувачення в учиненні державної зради або іншого злочину.

Конституція – основний закон держави, в якому регламентуються найважливіші відносини у сферах державного устрою, організації та функціонування органів держави, правового статусу особи.

Конфедерація – форма державного устрою, за якої держави створюють об'єднані органи для досягнення конкретних цілей (наприклад, військові) за збереження в інших питаннях цілковитої самостійності.

Механізм держави – система державних організацій, які забезпечують реалізацію функцій держави.

Місьцеве самоврядування – право певної територіальної громади (мешканців села, кількох сіл, селища або міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України.

Монархія – форма державного правління, за якої вища державна влада зосереджується (повністю або частково) в руках однієї особи - монарха й передається як спадщина представникам правлячої династії.

Напівпрезидентська (змішана) республіка – форма республіканського правління, за якої президент обирається народом, але парламентові надаються певні повноваження щодо контролю за діяльністю президента під час формування уряду та здійснення виконавчої влади.

Народний суверенітет – повновладдя народу, здійснення ним своєї невід'ємної та неподільної влади самостійно й незалежно від будь-яких інших соціальних сил.

Населення – сукупність людей, що проживають на певній території, здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці.

Національна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави й суспільства від наявних і можливих загроз у всіх сферах суспільних відносин.

Національний суверенітет – повновладдя нації у вирішенні всіх питань свого національного життя аж до реальної можливості створення самостійної національної держави.

Нація – спільність людей, які проживають на одній території, зв'язані загальними економічними відносинами, спільною мовою, культурою, одним законодавством, національними інтересами, митними кордонами та іншими ознаками.

Необмежена (абсолютна) монархія – монархія, в якій влада монарха ніким і нічим не обмежується, тобто в країні немає ні органів, ні законів, що могли б певною мірою змінити чи знехтувати волю монарха.

Норма права – формально визначене, сформульоване чи санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки загального характеру, реалізація якого забезпечується державним примусом.

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ компетентного державного органу, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державним примусом.

Нотаріат – система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати безперечні права й факти, що мають юридичне значення, а також виконувати інші нотаріальні дії з метою надання цим правам і фактам юридичної вірогідності.

Обов'язок – передбачені правом міра й вид необхідної поведінки суб'єкта.

Ордер на жиле приміщення – письмове розпорядження на заселення; жилого приміщення, що видається на підставі рішення виконавчого комітету органу місцевого самоврядування чи місцевої державної адміністрації.

Особа – людина як суб'єкт, що має індивідуальні інтелектуальні та інші ознаки й усвідомлює себе членом спільності таких же суб'єктів.

Парламентарна (конституційна) монархія – монархія, в якій влада монарха в усіх сферах здійснення державної влади суттєво обмежується; йому

надаються лише формальний статус глави держави й виключно представницькі повноваження.

Пасивне виборче право – право громадян бути обраними до складу виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Підзаконний акт – акт компетентного державного органу, що видається на підставі й на виконання законів.

Підприємницька діяльність – самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик діяльність суб'єкта з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Податки – обов'язкові платежі, що їх сплачують юридичні особи та населення до бюджету в розмірах і в строки, передбачені законом.

Поділ влади – модель побудови державного апарату, згідно з якою влада в державі має поділятися між законодавчими, виконавчими та судовими органами.

Право – система загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлені чи санкціоновані державою і забезпечуються її примусом.

Правова держава – держава, в якій панує право, де діяльність усіх її органів і посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідальна за свої дії перед державою, а й держава несе реальну відповідальність перед особою за результати своєї діяльності.

Правова поведінка – передбачена нормами права соціальне значуща поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюється їхніми свідомістю і волею.

Правовий статус особи – сукупність закріплених у законодавстві прав, свобод, обов'язків громадян і гарантій їх здійснення.

Правовідносини – специфічні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії прав та обов'язків, установлених нормами права.

Правоздатність – передбачена нормами права здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Правомірна поведінка – суспільне необхідна, бажана й допустима, під кутом зору інтересів громадянського суспільства, поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, що полягає у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.

Правоохоронні органи – органи, що їх держава наділяє компетенцією охорони суспільних відносин, урегульованих правом.

Правопорушення – суспільне небезпечне, шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, що за нього може бути накладене покарання чи стягнення.

Правопорядок – відповідність суспільних відносин приписам норм права.

Правосуб'єктність – здатність бути суб'єктом права (учасником правовідносин).

Представницька демократія – сукупність форм організації державної влади, за якої певні важливі рішення щодо управління справами суспільства й

держави виносяться виборними установами (парламентами, муніципалітетами тощо).

Президентська республіка – республіка, в якій повноваження глави держави, а в деяких випадках і глави уряду, належать президентові, який обирається непарламентським способом (громадянами держави) і формує уряд, що не несе відповідальності перед парламентом.

Приватизація державного житлового фонду – відчуження, тобто безоплатна передача чи продаж із державного житлового фонду у власність громадянам України жилих квартир чи приміщень, що вони займають, а разом із ними - господарських споруд, що до них належать.

Проступок – діяння, що порушує приписи норм права, але не сягає рівня суспільної небезпеки, притаманного злочинам.

Республіка – форма державного правління, за якої вищі державні органи обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади.

Референдум – голосування населення всієї держави (загальнодержавний референдум) або його певної частини (місцевий референдум) із метою вирішення найважливіших питань суспільного життя зв'язках.

Система права – внутрішня організація права, що полягає в єдності й погодженості правових приписів певної держави.

Сімейне право – сукупність правових норм, які регулюють особисті й пов'язані з ними майнові відносини громадян, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї.

Сім'я – первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя; союз людей, оснований на добровільному й рівноправному шлюбі.

Соціальна держава – держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективної соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо.

Соціальні норми – правила, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

Суб'єктивне право – передбачена певною нормою права можливість суб'єкта поводитися певним чином.

Суспільна влада – управління справами первинної спільності (роду, фратрії, племені), що здійснювалося всіма дорослими членами на загальних зборах, рада старійшин.

Суспільний порядок – порядок у суспільстві, який відповідає вимогам усього комплексу соціальних норм.

Суспільство – форма життєдіяльності людей, що склалась історично й відокремилась від навколишньої природи.

Унітарна держава – єдина централізована держава, що не має у своєму складі державних утворень і територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, провінції тощо).

Федерація – держава, до складу якої входять кілька державних утворень (суб'єктів федерації).

Форма держави – комплексне поняття, яке характеризує державу щодо форми правління, форми державного устрою та державного режиму.

11. МЕТОДИ НАВЧАННЯ І ОЦІНЮВАННЯ

У процесі вивчення навчальної дисципліни “Право” застосовуються наступні методи навчання:

- лекції, у тому числі й проблемні з попередньою роздачею лекційних матеріалів студентам;
- практичні заняття у їх різноманітних формах;
- консультації за узгодженим графіком;
- індивідуальні заняття під керівництвом викладачів;
- самостійна робота студентів у бібліотеці, в Інтернеті, з літературою вдома;
- індивідуальна навчально-дослідна робота над виконанням КППЗ.

У процесі вивчення навчальної дисципліни “Право” використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студентів:

- поточне тестування та опитування;
- залікове модульне тестування та опитування;
- оцінювання виконання КППЗ;
- ректорська контрольна робота;
- підсумковий екзамен;
- інше.

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни ”Право” визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КППЗ, враховуючи поточне опитування)	Заліковий модуль 4 (іспит)	Разом
20%	20%	20%	40%	100%
Тиждень (8)	Тиждень (15)	Тиждень (17)	За розкладом	

Шкала оцінювання:

За шкалою ТНЕУ	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)

85–89	добре	В (дуже добре)
75-84		С (добре)
65-74	задовільно	Д (задовільно)
60-64		Е (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2020. 96 с.
2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
3. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV (із змін.) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
5. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
8. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
10. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
11. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
12. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

Основна:

1. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 2019. 170 с.
3. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.

4. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
5. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. І. М. Погрібного; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2010. 277 с.
6. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 320 с.
7. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

Додаткова:

1. Бурдін М. Ю., Радченко К. А. Протидія корупції як необхідна складова розбудови правової, соціальної та демократичної України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 19-20.
2. Каленіченко Л. І. Забезпечення реалізації юридичної відповідальності заходами Національної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 12-15. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/3.pdf
3. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав звільнення від юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 26-32.
4. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 20-24.
5. Каленіченко Л. І. Особливості підходів до юридичної відповідальності як правової категорії. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 3 (70). С. 22-29.
6. Каленіченко Л. І. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55. С. 27-31.
7. Каленіченко Л. І. Підстави виключення юридичної відповідальності: поняття, ознаки. *Национальный юридический журнал: Теория и практика*. 2017. № 3 (25). С. 14-17.
8. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2017. № 1. С. 24-31.
9. Каленіченко Л. І. Стадії юридичної відповідальності: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 19-26.
10. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу : монографія. Харків : Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с.
11. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Юридичний процес та процесуальне право: загальнотеоретичні підходи розуміння співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2019. С. 7-10.
12. Слинько Д. В. Змістовна характеристика ознак юридичного процесу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2016. Вип. 21. С. 13-17.

13. Слинько Д. В. Загальні принципи юридичного процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 49-53. URL: http://www.pap.in.ua/1_2019/11.pdf
14. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. Вип. 20. С. 21-24.
15. Слинько Д. В. Особливості джерел процесуального права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1137. С. 26-30.
16. Слинько Д. В., Каленіченко Л. І. Юридичний процес та процесуальне право: загальнотеоретичні підходи розуміння співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2019. С. 7-10.
17. Слинько Д. В., Каленіченко Л. І. Правозастосовна помилка працівника Національної поліції як перепона на шляху досягнення мети правозастосовного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 3-7.
18. Слинько Д. В. Поняття, зміст та основні ознаки юридичного процесу. *Jurnalul juridic national: teorii e si practica. Republica Moldova*. 2016. № 1 (17). Том 1. С. 19-23.
19. Слинько Д. В. Специфіка нормативно-правових актів міністерства внутрішніх справ України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 травня 2019 року). С. 203-205.
20. Слинько Д. В. Розмежування матеріального та процесуального в праві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2010. Вип. 1(7). С. 151-154.
21. Слинько Д. В. Юридична природа нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 24. С. 24-27.
22. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.
23. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 366-371.
24. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48-51.
25. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України*. 2010. № 4. С. 106-114.
26. Яровой Т. С. Основні форми державного правління і парламентаризм: правові аспекти взаємодії. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 77-80.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL:
<http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
URL:<http://www.kmu.gov.ua/control/>.
3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
URL:<http://www.ombudsman.kiev.ua>.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL:
<http://www.president.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL:
<http://www.rainbow.gov.ua>.

Навчально-методичне видання

*Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри управління та адміністрування,
протокол № 11 від 14.05.2021 р.*

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
З ДИСЦИПЛІНИ
«ПРАВО»**

*за спеціальностями 073 «Менеджмент»,
281 «Публічне управління та адміністрування»*

Укладач Загурський Олександр Богданович

Віддруковано з готового макету замовника

Підписано до друку 25.08.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Умов. друк. арк. 5,75.
Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Друк цифровий. Зам № 527.
Наклад 50 примірників.

Видавець Кушнір Г. М.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ІФ №31 від 26.01.2009 р.
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шота Руставелі, 1,
тел. (099) 700-47-45, e-mail: kgm.print@i.ua